

UNIVERZITET U SARAJEVU
EKONOMSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD
**ANALIZA NAJČEŠĆIH TEHNIKA POREZNIH PREVARA U
SISTEMU DIREKTNIH POREZA U FBiH**

Sarajevo, oktobar 2024.

ALMA MAHMUTOVIĆ

U skladu sa članom 54. Pravila studiranja za I, II ciklus studija, integrisani, stručni i specijalistički studij na Univerzitetu u Sarajevu, daje se

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADA

Ja, Alma Mahmutović, studentica drugog (II) ciklusa studija, broj index-a 5949 na programu »Zajednički program u saradnji sa Ekonomskim fakultetom u Banjoj Luci MA+1«, smjer Forenzično računovodstvo, izjavljujem da sam završni rad na temu:

„ ANALIZA NAJČEŠĆIH TEHNIKA POREZNIH PREVARA U SISTEMU DIREKTNIH POREZA U FBiH“

pod mentorstvom Prof. dr Benina Veleđar izradila samostalno i da se zasniva na rezultatima mog vlastitog istraživanja. Rad ne sadrži prethodno objavljene ili neobjavljene materijale drugih autora, osim onih koji su priznati navođenjem literature i drugih izvora informacija uključujući i alate umjetne inteligencije.

Ovom izjavom potvrđujem da sam za potrebe arhiviranja predao/predala elektronsku verziju rada koja je istovjetna štampanoj verziji završnog rada.

Dozvoljavam objavu ličnih podataka vezanih za završetak studija (ime, prezime, datum i mjesto rođenja, datum odbrane rada, naslov rada) na web stranici i u publikacijama Univerziteta u Sarajevu i Ekonomskog fakulteta.

U skladu sa članom 34. 45. i 46. Zakona o autorskom i srodnim pravima (Službeni glasnik BiH, 63/10) dozvoljavam da gore navedeni završni rad bude trajno pohranjen u Institucionalnom repozitoriju Univerziteta u Sarajevu i Ekonomskog fakulteta i da javno bude dostupan svima.

Sarajevo, 14.10.2024.godine

Potpis studentice:

SAŽETAK

Struktura poreznog sistema u Bosni i Hercegovini određena je Ustavom BiH, te ustavima oba entiteta, kojima se, između ostalog, reguliše i porezni sistem, što uveliko doprinosi njegovoj složenosti i komplikovanosti, te je kao takav pogodan za utaju poreza i izbjegavanje njegovog plaćanja. Budući da je izbjegavanje plaćanja poreznih obaveza konstantna težnja poreskih obveznika, u cilju prevencije istih, veoma je bitno ukazati na njihove pojavne oblike, motive i posljedice. Cilj našeg istraživanja je analizirati najčešće tehnike poreznih prevara u sistemu direktnih poreza, sumirajući iskustva poreznih inspektora, čija je nadležnost nadzor nad primjenom zakonskih propisa privrednih društava iz oblasti direktnih poreza i drugih javnih prihoda, a koji su neposredno vršili postupke kontrole provođenja zakona iz oblasti direktnih poreza sa ovlaštenjima koja proizilaze iz Zakona o poreznoj upravi Federacije Bosne i Hercegovine. Borba protiv poreznih prevara, pored mjera usmjerenih protiv nezakonitih radnji, podrazumijeva i mjere u cilju suzbijanja prevara, te mjere za poticanje poštivanja propisa. Rezultati istraživanja su svakako podloga za razumijevanje i sagledavanje posljedice poreznih prevara u sistemu direktnih poreza na budžet i poslovno okruženje u Federaciji Bosne i Hercegovine, te dobra smjernica kreiranja politike protiv poreznih prevara, kao jednog od najvažnijih pitanja u sistemu svake porezne politike.

ABSTRACT

The structure of the tax system in Bosnia and Herzegovina is determined by the Constitution of BiH, as well as the constitutions of both entities, which regulate, among other things, the tax system, greatly contributing to its complexity and intricacy, making it susceptible to tax evasion and avoidance. Since tax evasion is a constant tendency among taxpayers, it is crucial to prevent them by identifying their manifestations, motives, and consequences. The aim of our research is to analyze the most common techniques of tax fraud in the system of direct taxes, summarizing the experiences of tax inspectors, whose jurisdiction includes monitoring compliance with the legal provisions of companies in the field of direct taxes and other public revenues, and who have directly carried out inspections of the implementation of laws in the field of direct taxes with the authorities derived from the Law on Tax Administration of the Federation of BiH. Combatting tax fraud, besides measures directed against illegal actions, also entails measures to suppress fraud and promote compliance with regulations. The research results serve as a basis for understanding and assessing the consequences of tax fraud in the system of direct taxes on the budget and business environment in FBiH, providing valuable insights for crafting anti-tax fraud policies, as one of the most critical issues in any tax policy system.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
1.1. Obrazloženje teme.....	1
1.2. Predmet i svrha istraživanja	2
1.3. Ciljevi istraživanja	3
1.4. Istraživačka pitanja	4
1.5. Metodologija istraživanja.....	4
1.6. Struktura rada.....	5
2. POREZNI SISTEM U BIH.....	6
2.1. Analiza poreznog sistema u BiH	6
2.1.1. Opći pregled poreznog sistema.....	7
2.1.2. Porezni propisi i zakonodavstvo.....	7
2.1.3. Izazovi i perspektive.....	9
2.2. Porezni sistem FBiH.....	10
2.2.1. Struktura poreznog Sistema FBiH.....	10
2.2.2. Institucionalni okvir.....	11
2.2.3. Poreska politika i reforme.....	12
2.2.4. Izazovi i perspektive.....	12
2.3. Direktni porezi - definicija i uloga.....	13
2.3.1. Vrste direktnih poreza u FBiH	15
2.3.2. Uloga direktnih poreza	16
2.4. Porezne prevare - pojmovi i karakteristike	17
2.4.1. Karakteristike poreznih prevara.....	18
2.4.2. Oblici i metode poreznih prevara	19
3. NAJČEŠĆE TEHNIKE IZBJEGAVANJA PORESKIH OBAVEZA U SISTEMU DIREKTNIH POREZA U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE	21
3.1. Prikivanje prometa i promet neevidentirane robe.....	21
3.1.1. Prikrivanje prihoda	22
3.1.2. Promet neevidentirane robe	23
3.2. Lažno prikazivanje troškova.....	24

3.3. Prikazivanje plaćanja nepostojećih usluga.....	24
3.4. Netačno prikazivanje neto plate zaposelnima	25
3.5. Povećanje neoporezivih isplata i umanjenje oporezivih isplata zaposelnim	25
3.6. Rad “na crno”.....	26
3.7. Indicije koje ukazuju na moguće nezakonite radnje poreskih obveznika	26
4. POSLJEDICE POREZNIH PREVARA.....	27
4.1. Gubitak prihoda za državni budžet	27
4.2. Porezne kazne i sankcije.....	28
4.3. Utjecaj na poslovno okruženje.....	29
5. PREVENTIVNE MJERE I BORBA PROTIV POREZNIH PREVARA	29
5.1. Zakonski okvir i regulacije.....	29
5.2. Inspekcijski nadzor od strane Porezne uprave FBiH	30
5.3. Edukacija i svijest o poreznim obavezama	32
5.4. Borba protiv poreznih prevara u EU	33
6. ISTRAŽIVAČKI DIO	33
6.1. Metodologija istraživanja.....	33
6.2. Rezultati istraživanja	36
6.3. Studije slučaja	48
6.3.1. Studija slučaja I	48
6.3.2. Studija slučaja II.....	49
6.3.3. Studija slučaja III	50
6.4. Opis nalaza istraživanja	51
6.4.1. Najčešće tehnike poreznih prevara	51
6.4.2. Posljedice poreznih prevara na budžet i poslovno okruženje.....	52
6.4.3. Mjere za borbu protiv poreznih prevara	52
6.4.4. Indikatori i motivi poreznih prevara.....	53
6.5. Diskusija.....	53
6.5.1. Osvrt na glavne nalaze.....	53
6.5.2. Povezivanje s prethodnim radovima.....	54

6.5.3. Ograničenja analize	55
6.5.4. Preporuke za daljnja istraživanja	55
7. ZAKLJUČAK.....	56
REFERENCE	63

POPIS TABELA:

Tabela 1. Naplaćeni javni prihodi januar-april 2024. godine u odnosu na januar- april 2023. godine po kantonima	14
Tabela 2. Suma aktivnosti inspeksijskog nadzora u 2023. godini u FBiH.....	31
Tabela 3. Struktura ispitanika.....	34

1. UVOD

1.1. Obrazloženje teme

Za blagovremeno, kvalitetno i efikasno ostvarivanje postavljenih ciljeva i zadataka u okviru državnih funkcija ili funkcija koje su potpuno ili djelimično prenijete drugim organima, neophodna su određena materijalna sredstva. Sistem finansiranja općedruštvenih potreba predstavlja prilično složen mehanizam, u kome se po svom značaju i karakteristikama posebno izdvaja porezni sistem.

Među svim izvorima javnih prihoda najveći značaj i ulogu imaju porezi i oni praktično predstavljaju najveći dio javnih prihoda. Prikupljanje poreza, kao najznačajnijeg javnog prihoda, je veoma važno prije svega zbog funkcionisanja i održivog razvoja, a sa tim procesom dolazi kao nerazdvojna pojava i porezna evazija (Terzić i ostali, 2018). Sve porezne administracije teže da postignu maksimalan nivo poštivanja poreznih propisa, odnosno da ostvare najbolji mogući rezultat iskazan ostvarenim poreznim prihodima.

Obzirom da se značaj poreza ogleda u činjenici da se prikupljaju i koriste za finansiranje države, odnosno finansiranje njenog funkcionisanja, ali i radi postizanja drugih, prvenstveno ekonomskih i socijalnih ciljeva bez neke neposredne protusluge, obveznici tih plaćanja nastoje rukovodeći se različitim motivima i tehnikama izbjeći djelimično ili potpuno plaćanje takvih davanja. Samo izbjegavanje plaćanja ili manjeg plaćanja dužnih poreznih davanja suprotno zakonskim propisima terminološki se označava kao prevara (Jovašević, 2017).

Generalno, pod pojmom prevare možemo podrazumijevati različite postupke kao što su obmana, krivotvorenje, krađa, nezakonito prisvajanje, davanje netačnih podataka, skrivanje materijalnih činjenica i sl. Prema Isaković – Kaplan (2016) prevara predstavlja odstupanje od fer relacije u odnosu između strana u poslu sa namjerom ostvarivanja koristi za sebe, pri čemu se dalje navodi da prevare uključuje više bitnih elemenata koje obuhvataju lažno prikazivanje činjenica koje je materijalno dokazivo, namjernu obmanu žrtve radi djelovanja na štetu žrtve i povjerenje od strane žrtve prema počiniocu prevare. Istraživanja u vezi sa finansijskim prevarama pokazuju da one mogu biti različite u zavisnosti od regije, počinioca i žrtava koje trpe štetu, načina prevare, ali cilj im je veoma sličan - ostvarivanje nezakonite koristi počinioca za samog sebe, organizaciju ili drugu osobu. Dakle, devijantno ponašanje dijela poreznih obveznika lažnim prijavljivanjem prihoda najčešće je motivisano potencijalnom dobiti koju mogu ostvariti po dovršenju prevare.

Kada se zloupotrijebe porezni propisi i pravne norme stvarajući naizgled sliku njihovog poštivanja, kako bi se postigli željeni ciljevi poslovanja, prikrivajući stvarno finansijsko stanje u preduzeću, može se slobodno reći da se radi o poreznim prevarama, čime se korisnici takvih finansijskih informacija dovode u zabludu. Kako bi se postigao željeni

cilj, različitim vrstama poreznih prevara se mogu napraviti drugačije vrijednosti prihoda, rashoda, priliva i odliva. Ovakvim načinom manipuliranja podacima u finansijskim izvještajima, poslodavci ponekad žele da pokažu bolju ili lošiju sliku preduzeća, kako bi prikazali manji finansijski rezultat a opet sve sa ciljem djelimičnog ili potpunog izbjegavanja plaćanja poreza.

Najčešći modaliteti poreznih prevara u domenu direktnih poreza su oni koji se odnose na visinu prometa, tj. visinu prikazanih prihoda i rashoda kroz poslovne knjige, ali i sve druge podatke kako bi se prikrija, odnosno umanjila ili izbjegla porezna obaveza. Porezna prevara postoji i u onim slučajevima kad porezni obveznik aktivno poduzima radnje u cilju prevare, odnosno izbjegavanja poreskih obaveza, kao što su lažne porezne prijave, što mu omogućava izbjegavanje stvarnih poreskih obaveza. Porezne prevare su veoma značajan i dugotrajan problem, koji od poreznih administracija traži unapređenje poslovnih procesa, metoda i postupaka u cilju smanjenja poreznog jaza.

U Federacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu FBiH) i okruženju prisutan je veliki broj stručnih članaka i radova na temu kreativnog računovodstva, računovodstvenih manipulacija u finansijskim izvještajima, a koji obuhvataju i temu poreznih prevara, način vršenja, motive, posljedice, kao i metodike u otkrivanju istih. Zaključci provedenih istraživanja po pitanju poreznih prevara u okruženju navode da u slabo razvijenim zemljama i zemljama u tranziciji najčešći motiv upotrebe kreativnog računovodstva u nedozvoljenom smislu jeste porezna evazija, dok je u razvijenim zemljama najčešći motiv ostvarivanje bonusa i ekstra bonusa menadžmenta. Analizom raspoložive literature zaključujemo da nije vršeno konkretnije istraživanje o zastupljenosti prevara po osnovu direktnih poreza u FBiH.

1.2. Predmet i svrha istraživanja

Porezne prevare su skoro uvijek počinjene u cilju sticanja koristi, na način koji je uglavnom u sukobu sa relevantnim zakonima, kao i međunarodnim računovodstvenim i revizijskim standardima. Mnoge razvijenije zemlje imaju probleme s poreznim prevarama i manipulacijama, međutim neke od njih nemaju odgovarajuće mehanizme zaštite i metode suzbijanja istih, što posljedično omogućava počiniteljima da prođu nekažnjeno.

Predmet i svrha istraživanja kroz ovaj rad je iz teorijskog i praktičnog ugla sagledati najčešće tehnike poreznih prevara putem kojih privredna društva (porezni obveznici) u FBiH u domenu direktnih poreza nastoje platiti manje poreza, tj. „izvući“ novac iz privrednih društava bez plaćanja poreza. Dakle, namjeravamo kroz prizmu prakse navesti i analizirati najčešće oblike izbjegavanja poreznih obaveza u sistemu direktnih poreza, te na osnovu relevantnih saznanja, doprinijeti razumijevanju kompleksnosti i opsega fenomena poreznih prevara u globalnom i lokalnom kontekstu, čime ćemo ukazati na važnost prevencije potencijalnih i detekcije postojećih poreznih prevara.

Strukturalno rad se sastoji iz šest dijelova uključujući teorijsko i empirijsko sagledavanje postavljenog problema poreznih prevara. Sagledavanjem postavljenog problema iz teorijskog aspekta prikazat ćemo osnovne pojmove koje se odnose na porezne prevare, institucije koje se bave sprečavanjem poreznih prevara, zakonodavno – pravni okvir u kojem su propisane obaveze po pitanju direktnih poreza. U empirijskom dijelu rada ćemo prikazati rezultate provedenog istraživanja poreznih prevara u sistemu direktnih poreza u FBiH.

Metodološke odrednice istraživanja obuhvataju tehnike kvalitativnog istraživanja koje ćemo provesti putem intervjua poreznih službenika, u cilju sticanja saznanja o njihovim iskustvima sa poreznim prevarama u inspekcijским nadzorima u kojima su bili neposredni učesnici. Istraživačka pitanja bit će usmjerena na utvrđivanje u kojoj se mjeri ciljna skupina susreće s prevarama u finansijskim izvještajima, koje su metode detekcije koristili kako bi se prevara uočila, koje prevare su najzastupljenije, a koje od najvećeg uticaja na finansijski rezultat, saznanja o eventualnim motivima, te načinu suzbijanja poreznih prevara.

1.3. Ciljevi istraživanja

Danas se sve zemlje svijeta, pa tako i naša, susreću sa različitim oblicima poreznih prevara neovisno od poslovne djelatnosti. U posljednjih nekoliko godina praćenje i suzbijanje poreznih prevara postaje sve zahtjevnije zbog čega se konstantno traže novi načini za lakše sprečavanje prevara. Kako bi rad na suzbijanju poreznih prevara bio efikasan, on mora biti združen i koordiniran posebno kroz ekonomske, pravne i institucionalne instrumente. Priroda i razmjere poreznih prevara razlikuju se od zemlje do zemlje, a procjenjuje se kako privrede razvijenijih zemalja Evrope gube milijarde EUR na godišnjem nivou, pri čemu se raznim mjerama i politikama pokušava uvesti nulta tolerancija u pogledu poreznih prevara. Uprkos svemu, činjenica je da su poduzetnici sve inventivniji u pronalaženju načina za izbjegavanje plaćanja poreza i manipulaciju finansijskim izvještajima pa se tako mnoge porezne prevare vrlo teško ili nikada ne otkriju. Ponekad su one vrlo vješto sakrivene iza računovodstvenih podataka, a mogu biti i posljedica fleksibilnih primjena alternativno dopuštenih postupaka unutar računovodstvenih standarda, neovisno je li riječ o nacionalnim ili međunarodnim standardima (MRS ili MSFI). Porezne prevare mogu biti i posljedica nedorečenosti pojedinih propisa ili u konačnici posljedica pravnog sistema koji u praksi ne funkcionira najefikasnije.

Determinisanim naprijed navedenim, postavljeni su i ciljevi istraživanja u ovom radu i to:

- Cilj prvi: Istražiti, analizirati i ukazati na najčešće tehnike prevara u finansijskim izvještajima, a koje su od najvećeg uticaja na umanjenje porezne osnovice u sistemu direktnih poreza u FBiH.

- Cilj drugi: Ukazati na potrebu ranog otkrivanja poreznih prevara kako se ne bi događalo da se one otkriju kada je budžet već oštećen.
- Cilj treći: Analizirati relevantne porezne zakonske propise iz oblasti direktnih poreza, istražiti u kojoj mjeri isti stimulišu, odnosno destimulišu poreznu evaziju.
- Cilj četvrti: Identifikovati indikatore i motive poreznih prevara (crvene zastave) u privrednim društvima, a u cilju preventivnog djelovanja i sprečavanja istih.

1.4. Istraživačka pitanja

Kako bi se primjereno riješio problem istraživanja te postigli svrha i ciljevi istraživanja, potrebno je dati naučno utemeljene odgovore na sljedeća istraživačka pitanja:

- Koje su to najčešće tehnike poreznih prevara u sistemu direktnih poreza u FBiH?
- Kakve su posljedice poreznih prevara u sistemu direktnih poreza na budžet i poslovno okruženje u FBiH?
- Koje mjere za borbu protiv poreznih prevara bi dale najefikasnije rezultate?
- Koji su indikatori i motivi poreznih prevara?
- Da li (ne)adekvatna zakonska regulativa predstavlja plodno tlo za činjenje poreznih prevara?
- Zašto svaka porezna prevara nije krivično djelo?
- Kakav je efekat preventivnih mjera od strane nadležnih organa na činjenje poreznih prevara?

1.5. Metodologija istraživanja

Da bi se efikasno primijenile istraživačke metode, potrebno je prethodno osigurati primarne i sekundarne podatke.

Primarni izvori informacija će biti podaci prikupljeni putem intervjua. Koristit ćemo polustrukturisani intervju koji je standardizovan, ali koji daje i mogućnost razjašnjavanja određenih pitanja i nejasnoća, a odgovore ispitanika ćemo bilježiti i usmjeravati ih na postavljena pitanja. Ispitanici će biti porezni inspektori čija je nadležnost nadzor nad primjenom zakonskih propisa privrednih društava iz oblasti direktnih poreza i drugih javnih prihoda, a koji su neposredno vršili postupke kontrole provođenja zakona iz oblasti direktnih poreza sa ovlaštenjima koja proizilaze iz Zakona o poreznoj upravi FBiH.

Za primjenu metode intervjua opredijelilo nas je nekoliko prednosti ove metode, a to su neposrednost prilikom dobijanja odgovora, istraživanje uzročnosti, lični kontakt, te brzina dobijanja veće količine podataka za potrebe istraživanja. Kada je u pitanju tehnika intervjuisanja koristit ćemo sinkronu komunikaciju, a u slučaju spriječenosti i asinkronu komunikaciju i to jednokratni intervju. Kroz navedeno istraživanje nastojat ćemo doći do podataka koji nisu vidljivi kroz statističke podatke, a o kojima imaju neposredno znanje porezni inspektori koji su direktno uključeni u kontrolisanje finansijskih izvještaja. Stoga

smo se opredijelili za individualni intervju iz razloga što je to najbolja tehnika za istraživanje stavova i vrijednosti jer omogućava prikupljanje opsežnijih i intimnijih podataka nego bilo koja druga ispitivačka tehnika, a u konkretnom slučaju radi se o temi i podacima o kojima ispitanici imaju dovoljno saznanja. S obzirom će u uzorku svi ispitanici biti sa visokom stručnom spremom i dužim radnim iskustvom na poziciji poreznih inspektora, opravdano je očekivati da razumiju temu te da imaju informacije i znanja potrebna za opažanje i prepoznavanje predmeta istraživanja.

Također, u okviru istraživanja će se obraditi i sekundarni izvori podataka, odnosno prikupljenih podataka koji su već objavljeni u različitim izvorima i to: knjige iz područja forenzičnog računovodstva i revizije, javnih finansija, zakonski i podzakonski akti, magistarski i doktorski radovi koji tretiraju navedenu problematiku, priručnici sa seminara vezanih za problematiku poreznih prevara, izvori sa interneta i sl.

1.6. Struktura rada

Struktura ovog rada pažljivo je osmišljena kako bi omogućila sistematično istraživanje fenomena poreznih prevara u sistemu direktnih poreza u FBiH. Ovdje je detaljno obrazloženo zašto je odabrana određena struktura rada:

- UVOD: U uvodu se pruža kontekst i opravdanje za istraživanje problema poreznih prevara. Ovdje se ističe važnost poreznog sistema i izazova s kojima se susreću porezne administracije.
- POREZNI SISTEM U BIH: Ovaj dio analizira strukturu poreznog sistema u Bosni i Hercegovini, s posebnim osvrtom na porezni sistem u FBiH i ulogu direktnih poreza.
- NAJČEŠĆE TEHNIKE IZBJEGAVANJA PORESKIH OBAVEZA: Ovdje se detaljno istražuju najčešće tehnike koje koriste poreski obveznici kako bi izbjegli plaćanje poreza u sistemu direktnih poreza u FBiH. Svaka tehnika je analizirana sa svojim karakteristikama i posljedicama.
- POSLJEDICE POREZNIH PREVARA: U ovom dijelu rada istražuju se posljedice poreznih prevara na državni budžet i poslovno okruženje. Proučavaju se gubici prihoda za državu, porezne kazne i sankcije te opći utjecaj na poslovanje.
- PREVENTIVNE MJERE I BORBA PROTIV POREZNIH PREVARA: Ovdje se analiziraju preventivne mjere i strategije koje se koriste u borbi protiv poreznih prevara. Obuhvataju zakonski okvir, inspekcijski nadzor, edukaciju i druge strategije.
- ISTRAŽIVAČKI DIO RADA: U ovom dijelu rada objašnjava se metodologija koja će biti korištena za prikupljanje podataka o poreznim prevarama u sistemu direktnih poreza u FBiH. To uključuje intervju s poreznim inspektorima i analizu sekundarnih izvora.

Kroz ovu strukturu rada, cilj je pružiti sveobuhvatan uvid u problem poreznih prevara u FBiH i predstaviti korake koje bi trebalo poduzeti kako bi se ova pojava suzbila ili minimizirala. Ovakav pristup omogućava integraciju teorijskih saznanja i praktičnih iskustava, čime se stvara temelj za daljnje istraživanje i djelovanje u ovoj oblasti.

2. POREZNI SISTEM U BIH

Porezni sistem Bosne i Hercegovine (BiH) predstavlja temeljni mehanizam prikupljanja javnih prihoda koji su neophodni za funkcionisanje državnih institucija i obezbjeđivanje javnih dobara i usluga za građane. U svojoj suštini, porezni sistem je kompleksna struktura zakona, propisa i institucija koje regulišu prikupljanje i raspodjelu poreznih prihoda unutar zemlje.

Porezi su osnovni izvor prihoda za državu, a efikasan porezni sistem ključan je za održavanje finansijske stabilnosti i podršku ekonomskom razvoju. U kontekstu Bosne i Hercegovine, porezni sistem ima svoje specifičnosti zbog složenog institucionalnog uređenja zemlje, koje obuhvata federalne, entitetske i lokalne nivoe vlasti.

Porezni sistem BiH karakteriše raznolikost i složenost. Struktura zemlje rezultuje postojanjem poreznih politika na entitetskom i lokalnom nivou, što stvara izazove u koordinaciji i harmonizaciji poreskih propisa i politika. Ovi izazovi su dodatno pojačani političkim, ekonomskim i institucionalnim specifičnostima svakog entiteta i distrikta u BiH.

Cilj ovog rada je pružiti analizu poreznog sistema u BiH, istražiti njegovu strukturu, funkcionalnost i izazove s kojima se susreće. Kroz detaljnu analizu zakonskog okvira, institucionalne organizacije i ekonomske dinamike, ciljamo sagledati kompleksnost i dinamiku funkcionisanja poreznog sistema u zemlji.

Razumijevanje poreznog sistema u BiH ključno je za donošenje informisanih političkih odluka, unapređenje poreske politike i jačanje poreske administracije. Ovaj rad će pružiti uvid u aktuelno stanje poreznog sistema u BiH i identifikovati moguće pravce za njegovo poboljšanje i unapređenje.

2.1. Analiza poreznog sistema u BiH

Porezni sistem Bosne i Hercegovine (BiH) predstavlja složen skup propisa i institucija koje regulišu prikupljanje i raspodjelu poreznih prihoda unutar zemlje. Uprkos specifičnostima entiteta i distrikta u BiH, porezni sistem funkcioniše kao jedinstveni mehanizam koji se prilagođava potrebama cijele države (Vuković, 2018).

Analiza poreznog sistema u BiH pruža uvid u kompleksnost i dinamiku funkcionalnosti poreskog sistema u zemlji. Razumijevanje ovih karakteristika ključno je za donošenje informisanih odluka i razvoj efikasnih politika u oblasti javnih finansija.

2.1.1. Opći pregled poreznog sistema

Porezni sistem u Bosni i Hercegovini je složena struktura koja uključuje zakone, propise i institucije na federalnom, entitetskom i lokalnom nivou, kako bi se regulisalo prikupljanje i raspodjela poreznih prihoda. Zemlja je podijeljena na dva entiteta, Federaciju Bosne i Hercegovine i Republiku Srpsku, od kojih svaki ima svoju vladu i zakonodavstvo koje uređuje porezne politike. Ovi entiteti imaju značajnu autonomiju u određivanju vrsta poreza, kao što su porez na dobit, porez na dohodak i porez na imovinu, prilagođavajući ih svojim specifičnim potrebama.

Osim entitetskog nivoa, lokalne vlasti također imaju svoju ulogu i nadležnost u nametanju poreza unutar općina i gradova. Ovi lokalni porezi, uključujući porez na nepokretnosti i komunalne takse, koriste se za finansiranje lokalnih javnih usluga i infrastrukture.

Struktura poreznog sistema u BiH reflektira političku, ekonomsku i institucionalnu kompleksnost zemlje. Iako entitetski i lokalni nivoi imaju određenu autonomiju u određivanju poreznih politika, postoji izazov u harmonizaciji i koordinaciji ovih politika kako bi se osigurala efikasnost i pravednost poreznog sistema širom zemlje.

Osim toga, postoji i izazov u borbi protiv poreznih prevara i evazije, koji mogu biti prisutni na svim nivoima poreznog sistema. Nedostatak koordinacije između entitetskih i lokalnih vlasti može otežati otkrivanje i suzbijanje poreznih prevara, što može dovesti do gubitka prihoda za državni budžet i narušavanja povjerenja građana u poreski sistem.

Analiza poreznog sistema u Bosni i Hercegovini otkriva kompleksnost i izazove sa kojima se zemlja suočava u održavanju efikasnog i pravednog sistema prikupljanja poreznih prihoda. Harmonizacija i koordinacija poreznih politika na federalnom, entitetskom i lokalnom nivou, zajedno s jačanjem borbe protiv poreznih prevara, ključni su za unapređenje poreznog sistema i osiguranje njegove održivosti i integriteta.

2.1.2. Porezni propisi i zakonodavstvo

Porezni sistem u Bosni i Hercegovini je složen i regulisan kroz niz zakona koji precizno određuju vrste poreza, poreske stope, osnovice oporezivanja i ostale relevantne elemente sistema. Ovi zakoni predstavljaju temelj porezne politike i prakse u zemlji, osiguravajući pravnu osnovu za prikupljanje javnih prihoda. Među najznačajnijim zakonima koji čine okosnicu poreznog zakonodavstva su:

Zakon o porezu na dobit koji uređuje kako pravna lica plaćaju porez na dobit, uključujući pravila o prihodu, rashodima, poreskim olakšicama i izuzećima, kao i postupke prijavljivanja i plaćanja poreza.

Zakon o porezu na dodanu vrijednost (PDV) koji je bitan za oporezivanje prometa dobara i usluga, sa standardnom stopom PDV-a od 17%. Pruža pravila o povratu PDV-a, posebno za izvoznike.

Zakon o porezu na dohodak koji reguliše oporezivanje prihoda fizičkih lica, poput zarada i kapitalnih dobitaka, te olakšice koje smanjuju poresku obavezu.

Zakon o doprinosima za obavezno socijalno osiguranje koji propisuje obaveze u vezi s uplatama doprinosa za penzijsko, invalidsko i zdravstveno osiguranje.

Ostali zakoni uključuju regulacije o akcizama, carinama i porezima na imovinu, što sve zajedno omogućava efikasno funkcionisanje poreznog sistema.

Ukupno gledajući, porezno zakonodavstvo u BiH je dizajnirano da pokrije sve aspekte oporezivanja, od definicije poreskih obveznika i predmeta oporezivanja, preko obračuna i prijavljivanja poreza, do naplate i kontrole. Ovi zakoni osiguravaju transparentnost i pravnu sigurnost, te omogućavaju efikasno upravljanje javnim finansijama.

Struktura i raspodjela poreznih prihoda

Porezni prihodi u Bosni i Hercegovini predstavljaju osnovu za finansiranje javnih potreba i funkcionisanje državnog aparata na svim nivoima vlasti. Ovi prihodi su sistematski raspoređeni između entiteta i Distrikta Brčko, kako bi se osigurala efikasna raspodjela finansijskih sredstava i zadovoljenje potreba različitih nivoa vlasti.

Bosna i Hercegovina se sastoji od dva entiteta - Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, te Brčko distrikta koji ima poseban status. Svaki entitet ima svoju poresku politiku i nadležnost nad određenim vrstama poreza, kao što su porez na dohodak, porez na dobit i doprinosi za socijalno osiguranje. Ovi porezi su glavni izvor prihoda za entitetske budžete i omogućavaju finansiranje javnih usluga kao što su zdravstvo, obrazovanje, infrastruktura i socijalna zaštita. Pored toga, entitetske vlasti imaju pravo na određene oblike lokalnih poreza, koji dodatno doprinose finansijskoj stabilnosti i autonomiji entiteta.

Lokalne vlasti u Bosni i Hercegovini, koje uključuju općine i gradove, imaju svoju autonomiju u prikupljanju određenih vrsta poreza. Ovi porezi uključuju porez na imovinu, komunalne takse, lokalne naknade i druge oblike lokalnih javnih prihoda. Lokalni porezni prihodi su ključni za finansiranje lokalnih javnih potreba, kao što su održavanje javnih površina, lokalna infrastruktura, komunalne usluge i druge aktivnosti koje direktno utiču na kvalitet života građana. Ova decentralizacija fiskalne odgovornosti omogućava lokalnim vlastima da bolje odgovore na specifične potrebe svojih zajednica (Vuković, 2018).

Jedan od najvažnijih aspekata poreznog sistema u BiH je mehanizam raspodjele prihoda između različitih nivoa vlasti. Prihodi prikupljeni na državnom nivou, posebno od PDV-

a i akciza, se raspodjeljuju entitetima i Brčko distriktu prema određenim ključevima raspodjele. Ova raspodjela se vrši na osnovu dogovorenih formula koje uzimaju u obzir faktore kao što su broj stanovnika, ekonomski pokazatelji i specifične potrebe različitih regija. Cilj ovog mehanizma je osiguranje ravnomjerne raspodjele resursa i smanjenje regionalnih dispariteta.

Raspodjela poreznih prihoda igra ključnu ulogu u finansiranju javnih potreba na svim nivoima vlasti. Omogućava da sredstva prikupljena u cijeloj državi budu dostupna entitetima i lokalnim zajednicama, čime se osigurava kohezija i funkcionalnost cijelog sistema. Ovo je posebno važno u kontekstu Bosne i Hercegovine, gdje postoji potreba za uravnoteženim razvojem i finansijskom stabilnošću svih njenih dijelova.

Porezni prihodi u Bosni i Hercegovini su struktuisani tako da osiguravaju efikasno prikupljanje i raspodjelu finansijskih sredstava između entitetskog i lokalnog nivoa vlasti. Ovaj sistem omogućava da se javne potrebe finansiraju na odgovarajući način, pružajući osnovu za stabilan ekonomski razvoj i održavanje javnih usluga koje su ključne za dobrobit građana.

2.1.3. Izazovi i perspektive

Iako porezni sistem u Bosni i Hercegovini funkcioniše, suočava se s brojnim izazovima koji utiču na njegovu efikasnost i održivost. Ovi izazovi su višestruki i uključuju složenost poreskih propisa, nedostatak koordinacije između različitih nivoa vlasti, problematike unutar poreskih administracija, te druge strukturalne i operativne probleme.

Porezni sistem Bosne i Hercegovine suočava se s brojnim izazovima. Jedan od ključnih problema je složenost poreskih zakona, koji često zbunjuju poslovne subjekte i građane zbog različitih tumačenja i komplikovanih pravila. Ovi propisi, iako neophodni, otežavaju pravilno prijavljivanje i plaćanje poreza, što može dovesti do nenamjernih grešaka. Decentralizacija sistema, s podjelom odgovornosti između državnih, entitetskih i lokalnih vlasti, dodatno otežava situaciju. Nedostatak koordinacije među ovim nivoima vlasti uzrokuje preklapanje nadležnosti i nejasnoće u primjeni zakona. To stvara prepreke u efikasnom prikupljanju poreza. Poreske administracije također imaju problema s resursima. Često im nedostaje adekvatna obuka i tehnološka podrška, što usporava proces naplate poreza. Osim toga, prisutna je i siva ekonomija, gdje se mnoge poslovne aktivnosti ne prijavljuju, a poreska evazija dodatno umanjuje prihode. Da bi porezni sistem bio stabilniji, potrebno je pojednostaviti zakonodavstvo, poboljšati koordinaciju vlasti i unaprijediti rad poreskih administracija kroz modernizaciju i uvođenje novih tehnologija.

Porezni sistem u Bosni i Hercegovini, iako funkcionalan, suočava se s brojnim izazovima koji utiču na njegovu efikasnost i održivost. Rješavanje ovih izazova zahtijeva sveobuhvatan pristup koji uključuje pojednostavljenje poreskih propisa, bolju koordinaciju između različitih nivoa vlasti, jačanje kapaciteta poreskih administracija i

kontinuirano unapređenje zakonodavstva. Samo na taj način se može osigurati stabilan i održiv porezni sistem koji će efikasno služiti potrebama države i njenih građana.

2.2. Porezni sistem FBiH

Porezni sistem FBiH predstavlja složen i detaljno regulisan mehanizam koji se sastoji od nekoliko ključnih komponenti, uključujući različite vrste poreza, propise i institucije koje upravljaju prikupljanjem i raspodjelom poreznih prihoda. Ovaj sistem je dizajniran da osigura stabilne i pravedne izvore prihoda za javne potrebe na federalnom nivou, a istovremeno omogućava ekonomsku stabilnost i rast.

U budućnosti, ključne oblasti za unapređenje uključuju harmonizaciju poreskih politika između entiteta i države, jačanje kapaciteta poreskih institucija, te kontinuirano prilagođavanje zakonodavstva i procedura u skladu s najboljim međunarodnim praksama. Samo kroz sveobuhvatan i koordiniran pristup moguće je osigurati stabilnost i održivost poreznog sistema, te dugoročno unaprijediti ekonomski razvoj i fiskalnu stabilnost FBiH.

2.2.1. Struktura poreznog Sistema FBiH

Porezni sistem u FBiH je složen i obuhvata nekoliko ključnih vrsta poreza koji se primjenjuju na različite vrste dohotka, dobiti i imovine. Ovaj sistem je dizajniran da efikasno prikupi javne prihode potrebne za funkcionisanje države i pružanje javnih usluga. Među najznačajnijim porezima koji čine okosnicu poreznog sistema u FBiH su:

Porez na dobit se odnosi na dobit pravnih lica u FBiH, uključujući inostrane kompanije i korporacije, koje ostvaruju prihod na teritoriji Federacije Bosne i Hercegovine. Zakon o porezu na dobit u FBiH određuje obveznike poreza, porezne stope, osnovicu za oporezivanje te mogućnosti oslobađanja i olakšica. Svi pravni subjekti koji ostvaruju prihod u FBiH, bilo domaći ili strani, podliježu ovom porezu. Porezna stopa je 10%. Osnovica za oporezivanje se izračunava kao razlika između ukupnih prihoda i dozvoljenih rashoda. Također, postoje olakšice i oslobađanja, kao što su investicije u opremu i istraživanje, koje mogu smanjiti poreznu osnovicu.

Porez na dohodak, regulisan Zakonom o porezu na dohodak, odnosi se na dohotke fizičkih lica. Ovaj porez pokriva plate i nadoknade za rad, prihode od samostalnih djelatnosti kao što su zanatski rad i slobodna zanimanja, imovinske prihode poput najamnina i prihoda od prodaje imovine, te druge vrste dohotka kao što su kapitalne dobitke, kamate i dividende. Zakon propisuje stope poreza i osnovice oporezivanja, kao i moguće olakšice za fizička lica, uključujući odbitke za izdržavane članove porodice i zdravstvene troškove.

Porez na dodanu vrijednost (PDV) je indirektni porez koji se primjenjuje na promet dobara i usluga. U Federaciji Bosne i Hercegovine, kao i u ostatku BiH, PDV je usklađen i regulisan na državnom nivou. Prikupljeni prihod od PDV-a se raspodjeljuje između

različitih nivoa vlasti: dio ide za finansiranje državnih institucija, dok se drugi dio prenosi entitetima, uključujući FBiH, za podršku njihovim funkcijama i uslugama. Također, dio PDV-a se raspoređuje lokalnim zajednicama za pokrivanje lokalnih potreba i usluga.

Doprinosi za obavezno socijalno osiguranje služe za finansiranje različitih segmenata socijalne zaštite. Oni uključuju sredstva za penzijsko osiguranje koja su namijenjena za isplatu penzija, doprinose za zdravstveno osiguranje koji omogućavaju pokrivanje troškova zdravstvenih usluga, te doprinose za osiguranje od nezaposlenosti koji su usmjereni na finansiranje naknada za nezaposlene i programe zapošljavanja.

Prikupljeni doprinosi služe za finansiranje različitih socijalnih fondova koji osiguravaju socijalnu sigurnost građana, uključujući penzije, zdravstvene usluge i pomoć nezaposlenima. Ovaj sistem doprinosi stabilnosti socijalne sigurnosti i omogućava pružanje neophodnih usluga građanima FBiH.

2.2.2. Institucionalni okvir

Institucionalni okvir poreznog sistema FBiH čini važan segment u osiguravanju stabilnosti i efikasnosti prikupljanja poreznih prihoda. Ovaj okvir obuhvata nekoliko ključnih institucija koje imaju svoje specifične uloge i nadležnosti.

Porezna uprava Federacije Bosne i Hercegovine je ključna institucija zadužena za prikupljanje poreza i provođenje poreznih propisa u Federaciji. Njeni zadaci obuhvataju redovne kontrole i inspekcije kako bi se osigurala usklađenost poslovanja poreznih obveznika sa zakonima. Također, uprava se brine o redovnoj naplati poreza i poduzima mjere za naplatu od onih koji ne ispunjavaju svoje obaveze. U slučajevima kršenja propisa, ona ima ovlaštenje da primjeni sankcije, uključujući novčane kazne i druge disciplinske mjere.

Ministarstvo finansija Federacije Bosne i Hercegovine ima ključnu ulogu u oblikovanju porezne politike, razvijanju zakonskih propisa i nadzoru njihove primjene. Ova institucija razvija strategije koje utječu na porezni sistem, uključujući postavljanje poreznih stopa i oslobođanja. Također je odgovorna za pripremu novih zakona o porezima, kao i za reviziju postojećih zakonskih okvira kako bi poboljšala efikasnost i transparentnost sistema. Pored toga, Ministarstvo prati primjenu zakona i osigurava njihovu dosljednu primjenu u cijeloj Federaciji.

Sudovi i pravosudne institucije igraju ključnu ulogu u rješavanju poreznih sporova. Oni su odgovorni za razrješavanje konflikata između poreznih obveznika i Porezne uprave, uključujući slučajeve prekršaja i poreskih prevara. Također, osiguravaju da se porezni propisi primjenjuju u skladu sa zakonom i pravilima, pružajući pravnu zaštitu i sigurnost svim stranama u poreznim sporovima.

Ove institucije zajedno čine temeljni institucionalni okvir poreznog sistema FBiH, osiguravajući integritet, transparentnost i pravednost u prikupljanju poreznih prihoda i primjeni poreskih propisa. Njihova koordinacija i saradnja ključni su faktori u održavanju stabilnosti i efikasnosti poreznog sistema FBiH.

2.2.3. Poreska politika i reforme

Poreska politika FBiH ima za cilj osiguravanje fiskalne stabilnosti, pravedne raspodjele poreznog tereta te poticanje ekonomskog rasta i razvoja. S obzirom na dinamične ekonomske promjene i međunarodne standarde, porezni sistem podliježe kontinuiranim reformama kako bi bio prilagođen novim izazovima i zahtjevima. Ove reforme obično uključuju sljedeće korake:

Jedan od ključnih ciljeva reformi je smanjenje birokratije i olakšavanje poreskih procedura za obveznike. To uključuje reviziju i pojednostavljenje zakonskih okvira kako bi se izbjegle nepotrebne administrativne prepreke koje mogu otežati poslovanje i plaćanje poreza. Efikasna i kompetentna poreska administracija od vitalnog je značaja za pravilno funkcioniranje poreznog sistema. Stoga se reforme često fokusiraju na obuku kadrova, modernizaciju tehnološke infrastrukture i poboljšanje operativnih procedura kako bi se povećala efikasnost i transparentnost poreske uprave. Jačanje mehanizama nadzora i kontrole ključno je za suzbijanje korupcije i smanjenje mogućnosti poreskih prevara i neefikasnosti. Ovo uključuje uspostavljanje strožih procedura praćenja i izvještavanja o prihodima i rashodima, kao i implementaciju antikorupcijskih mjera u radu poreskih institucija (Halilović, 2017).

Navedene reforme predstavljaju kontinuirani proces prilagođavanja poreznog sistema FBiH kako bi se osigurala njegova efikasnost, pravednost i usklađenost s najboljim praksama i međunarodnim standardima. Kroz ove mjere, FBiH nastoji stvoriti povoljno okruženje za poslovanje, potaknuti ekonomski rast te osigurati stabilnost javnih finansija.

2.2.4. Izazovi i perspektive

Porezni sistem u FBiH, kao i u ostatku zemlje, suočava se s nizom složenih izazova koji otežavaju njegovo funkcionisanje i efikasnost. Poreski propisi su često složeni i podložni promjenama, što stvara poteškoće u njihovoj primjeni, kako za obveznike, tako i za poreske administracije, što može smanjiti transparentnost sistema. Također, nedostatak koordinacije između federalnih, entitetskih i lokalnih vlasti dovodi do neusklađenih propisa i procedura, što otežava provođenje poreznih politika i smanjuje efikasnost prikupljanja poreza. Poreske administracije pate od nedovoljnih kapaciteta, nedostatka obučenog osoblja i zastarjele tehnologije, što im otežava nadzor nad obveznicima i smanjuje sposobnost prikupljanja poreza. Dodatno, siva ekonomija i poreska evazija predstavljaju ozbiljan problem, jer smanjuju prihode za javne usluge i infrastrukturu te narušavaju povjerenje građana u pravednost sistema.

Prevazilaženje ovih izazova zahtijeva integrirani pristup koji uključuje reforme zakonodavstva, jačanje kapaciteta poreskih administracija, poboljšanje koordinacije između različitih nivoa vlasti i borbu protiv sive ekonomije. Samo kroz ove mjere može se osigurati stabilnost i održivost poreznog sistema u FBiH.

2.3. Direktni porezi - definicija i uloga

Direktni porezi predstavljaju ključni segment poreznog sistema svake države, pa tako i FBiH. Ovi porezi se naplaćuju direktno od poreznih obveznika, bilo da su to fizička ili pravna lica, i odnose se na njihov dohodak, imovinu ili dobit. Direktni porezi igraju važnu ulogu u fiskalnom sistemu, jer obezbjeđuju značajan dio javnih prihoda koji se koriste za finansiranje različitih državnih funkcija, poput obrazovanja, zdravstva, javne sigurnosti i infrastrukture (Marić, 2019).

Direktni porezi su ključna komponenta poreznog sistema koji se nameću direktno na prihode ili imovinu pojedinaca i preduzeća. Oni predstavljaju izravan način oporezivanja gdje je porezni teret direktno vezan za ekonomsku moć poreznog obveznika, odnosno njegovu sposobnost plaćanja poreza. Ovi porezi su dizajnirani da prikupljaju prihode na način koji reflektuje stvarnu finansijsku situaciju poreznih obveznika, omogućavajući tako pravedniju distribuciju poreznog tereta.

Direktni porezi igraju ključnu ulogu u osiguravanju stabilnih prihoda za vladu, omogućavajući finansiranje javnih usluga poput obrazovanja, zdravstva, infrastrukture i socijalne zaštite. Osim toga, oni imaju važnu redistributivnu funkciju, pomažući u smanjenju ekonomskih nejednakosti. Kroz progresivne porezne stope i ciljane olakšice, direktni porezi omogućavaju pravedniju raspodjelu bogatstva i podršku socijalnim programima.

Efikasno upravljanje i prikupljanje direktnih poreza zahtijeva snažan institucionalni okvir i transparentne procedure. U FBiH, nadležnost nad direktnim porezima ima Porezna uprava FBiH, koja osigurava provođenje poreznih propisa, kontrolu poreznih obveznika i naplatu poreza. Ova institucija, u saradnji s Ministarstvom finansija FBiH, radi na unapređenju poreskog sistema kako bi se osigurala njegova efikasnost i pravednost.

Konačno, direktni porezi su neizostavan alat za ekonomsku stabilizaciju. Tokom perioda ekonomskog rasta, veći prihodi od poreza mogu spriječiti pregrijavanje ekonomije, dok u periodima recesije, prilagođavanje poreznih stopa i olakšica može pomoći u stimulaciji potrošnje i investicija, pružajući podršku privredi.

Direktni porezi su fundamentalan dio fiskalnog sistema FBiH, sa značajnom ulogom u prikupljanju javnih prihoda, redistribuciji bogatstva, stabilizaciji ekonomije i podršci razvoju. Efikasan i pravedan sistem direktnih poreza ključan je za održivost i prosperitet države, te zahtijeva kontinuirano unapređenje zakonodavnog okvira i administrativnih kapaciteta kako bi se osigurala maksimalna efikasnost i pravednost u oporezivanju.

U narednoj tabeli prikazane su uplate javnih prihoda iz nadležnosti Porezne uprave FBiH u periodu januar-april 2024. godine u odnosu na januar- april 2023. godine po kantonima u čijoj strukturi su:

- porez na dobit
- porez na dohodak
- porez na promet nepokretnosti i prava
- porez na imovinu, nasljeđe i poklon
- zaostali prihodi od ostalih poreza
- takse i naknade
- novčane kazne
- članarine
- ostali javni prihodi

Tabela 1. Naplaćeni javni prihodi januar-april 2024. godine u odnosu na januar- april 2023. godine po kantonima

R.b .	Kantoni	Januar-april 2023.	Januar-april 2024.	Index (jan-april 24/23)	Razlika u KM	učešće u ukupnoj naplati (%)
1.	Sarajevski	904.152.559	985.373.595	108,98	81.221.037	37,07
2.	Tuzlanski	411.717.647	450.148.731	109,33	38.431.084	16,93
3.	Zeničko - dobojski	309.094.532	334.823.452	108,32	25.728.920	12,59
4.	Hercegovačko-neretvanski	288.118.967	315.192.169	109,4	27.073.202	11,86
5.	Srednjobosanski	183.762.310	197.428.841	107,44	13.666.531	7,43
6.	Unsko - sanski	135.953.371	153.306.638	112,76	17.353.267	5,77
7.	Zapadnohercegovački	98.588.013	112.911.227	114,53	14.323.214	4,25
8.	Kanton 10	47.443.920	51.645.565	108,86	4.201.646	1,94
9.	Bosansko - podrinjski	27.902.895	29.530.819	105,83	1.627.923	1,11
10.	Posavski	24.943.904	28.126.283	112,76	3.182.379	1,06
Ukupno		2.431.678.117	2.658.487.319	109,33	226.809.202	100

Izvor: Izrada autora prema javno dostupnim podacima na web stranici PUFBiH

Kao što možemo vidjeti u tabeli su prikazani prihodi po navedenoj strukturi poreza a koji su iz nadležnosti Porezne uprave FBiH. Analiziranjem navedenih podataka jasno je da se radi o veoma značajnom prihodu za budžet. Pored navedenog uviđamo da je trend rasta prihoda od ovih poreza značajan. Posebno se ističe struktura naplate ovih poreza gdje se kao najznačajniji iznosi naplate poreza navode prvih pet kantona sa rastom naplate iz perioda u period. Sa tog aspekta posebno je potrebno istaći ulogu i značaj Porezne uprave kao i lica koja vrši kontrolu i nadzor nad provođenjem poreznih zakona iz nadležnosti Porezne uprave FBiH.

2.3.1. Vrste direktnih poreza u FBiH

U FBiH direktni porezi predstavljaju ključnu komponentu poreznog sistema i obuhvataju različite vrste poreza koji se primjenjuju na dohodak, dobit i imovinu. Ovi porezi se naplaćuju direktno od poreznih obveznika, bilo da su to fizička ili pravna lica, i igraju značajnu ulogu u finansiranju javnih potreba i usluga.

Porez na dohodak obuhvata sve vrste prihoda koje fizička lica ostvaruju. To uključuje prihode od rada, prihode iz samostalnih djelatnosti poput slobodnih zanimanja i obrta, prihode od imovine kao što su najamnine i kamate, te kapitalne dobitke ostvarene prodajom imovine ili investicija po višoj cijeni od kupovne.

Zakon o porezu na dohodak FBiH detaljno reguliše način obračuna ovog poreza, uključujući porezne stope koje se primjenjuju na različite vrste dohotka, osnovice oporezivanja, te olakšice i oslobođenja koja mogu biti dostupna poreznim obveznicima. Naprimjer, određeni iznosi prihoda mogu biti oslobođeni poreza ili mogu postojati olakšice za određene kategorije obveznika, poput osoba s invaliditetom.

Porez na dobit primjenjuje se na prihode koje ostvaruju pravna lica, odnosno preduzeća, i predstavlja ključan aspekt oporezivanja poslovnih aktivnosti i profita firmi. Zakon o porezu na dobit u FBiH definiše obveznike ovog poreza kao pravna lica koja ostvaruju dobit na tom području. Također, zakon utvrđuje poreske stope koje mogu varirati ovisno o visini dobiti i drugim faktorima, određuje osnovicu za oporezivanje uključujući prihode i rashode preduzeća, te pruža mogućnosti za specifične olakšice, kao što su one za reinvestiranu dobit ili za preduzeća koja ulažu u određene sektore ili regije.

Porez na imovinu odnosi se na oporezivanje nekretnina i drugih vrsta imovine koju posjeduju fizička i pravna lica. Izračunava se na osnovu vrijednosti te imovine i može obuhvatiti kako stambene i poslovne objekte, zemljišta, tako i vrijednu pokretnu imovinu poput vozila i umjetničkih djela, ovisno o specifičnostima poreznog sistema.

Visina poreza na imovinu može varirati zavisno od nekoliko faktora, uključujući lokaciju imovine, njenu tržišnu vrijednost, te namjenu (stambena ili poslovna). Zakonodavni okvir za porez na imovinu definiše osnovne principe obračuna, uključujući kriterije za procjenu vrijednosti imovine i stope poreza koje se primjenjuju.

Direktni porezi u FBiH, uključujući porez na dohodak, porez na dobit i porez na imovinu, čine osnovu za prikupljanje javnih prihoda i igraju ključnu ulogu u fiskalnoj politici. Efikasan sistem direktnih poreza doprinosi pravednoj raspodjeli poreznog tereta, podržava ekonomski rast i stabilnost, te osigurava sredstva za finansiranje javnih usluga i infrastrukture. Kontinuirane reforme i unapređenja u ovom segmentu su neophodni za prilagođavanje promjenjivim ekonomskim uslovima i osiguranje dugoročne održivosti poreznog sistema.

Prema podacima Porezne uprave FBiH naplaćeni javni prihodi iz njene nadležnosti za period januar – april 2024. godine po strukturi javnih prihoda su:

- porez na dobit i zaostali prihodi od poreza na dobit naplaćeni su iznosu 281.164.752 KM,
- porez na dohodak i zaostali prihodi od poreza fizičkih lica naplaćeni su u iznosu 257.722.179 KM,
- porez na promet nepokretnosti i prava naplaćen je u iznosu 29.269.170 KM,
- porez na imovinu, nasljeđe i poklon naplaćen je u iznosu 23.500.672 KM,
- zaostali prihodi od ostalih poreza naplaćeni su u iznosu 142.906 KM,
- takse i naknade su naplaćene u iznosu 268.373.261 KM,
- novčane kazne su naplaćene u iznosu 21.484.694 KM,
- članarine su naplaćene u iznosu 5.555.254 KM,
- ostali javni prihodi naplaćeni su u iznosu 1.217.772 KM.

U periodu januar-april 2024. godine naplaćeni su doprinosi za penzijsko i invalidsko osiguranje, zdravstveno osiguranje i doprinosi za slučaj nezaposlenosti u ukupnom iznosu 1.769.884.038 KM.

U strukturi doprinosa u periodu januar-april 2024. godine naplaćeni su:

- doprinosi za PIO/MIO u iznosu 992.482.400 KM,
- doprinosi za zdravstveno osiguranje u iznosu 695.864.678 KM,
- doprinosi za osiguranje za slučaj nezaposlenosti u iznosu 81.536.960 KM.

2.3.2. Uloga direktnih poreza

Direktni porezi igraju ključnu ulogu u ekonomiji i društvu, obuhvatajući nekoliko važnih aspekata koji su neophodni za stabilno funkcionisanje države i unapređenje životnog standarda građana. Ovi porezi su neposredno naplaćeni od pojedinaca i preduzeća na osnovu njihovog dohotka, dobiti ili imovine, te stoga imaju direktan uticaj na finansijsku politiku i ekonomske tokove u zemlji. Uloga direktnih poreza može se razložiti kroz sljedeće ključne aspekte.

Direktni porezi predstavljaju ključan izvor prihoda za vladu, a sredstva prikupljena na ovaj način koriste se za finansiranje različitih javnih usluga i infrastrukture. Ovi prihodi

omogućavaju podršku zdravstvenom sistemu, obrazovanju, infrastrukturi, javnim sigurnosnim službama i socijalnim uslugama, uključujući bolnice, škole, puteve, policiju, vatrogasce, te socijalnu zaštitu i pomoć za ranjive grupe.

Ovi prihodi omogućavaju vladi da osigura osnovne usluge koje su neophodne za opće blagostanje društva i ekonomski razvoj.

Direktni porezi igraju ključnu ulogu u smanjenju ekonomske nejednakosti koristeći progresivne porezne stope. Ovaj sistem omogućava pravedniju raspodjelu bogatstva jer viši porezi na veće prihode pomažu u redistribuciji sredstava od bogatijih ka siromašnijim slojevima društva. Prihodi od ovih poreza finansiraju socijalne programe kao što su zdravstvena zaštita, obrazovanje i socijalna pomoć, što smanjuje siromaštvo i socijalnu isključenost, te doprinosi izgradnji pravednijeg društva u kojem svi građani imaju priliku za bolji životni standard.

Direktni porezi mogu služiti kao alat za stabilizaciju ekonomije regulirajući ekonomske cikluse. Tokom perioda ekonomskog rasta, povećani porezni prihodi mogu spriječiti pregrijavanje ekonomije i inflaciju tako što se sredstva usmjeravaju u rezerve ili koriste za smanjenje duga. S druge strane, u vrijeme recesije smanjenje poreznih opterećenja može stimulisati potrošnju i investicije, povećavajući raspoloživi dohodak građana i potičući preduzeća na ulaganja, što pomaže u ubrzavanju ekonomske obnove.

Direktni porezi omogućavaju vladi da ulaže u ključne sektore koji su od suštinskog značaja za dugoročni ekonomski razvoj. Ova ulaganja obuhvataju poboljšanje obrazovanja kako bi se povećao kvalitet i dostupnost školovanja, unapređenje zdravstvene infrastrukture i usluga koje utiču na životni vijek i produktivnost radne snage, izgradnju moderne infrastrukture koja poboljšava efikasnost transporta i komunikacija, te podršku inovacijama i tehnološkom napretku kroz finansiranje istraživačkih projekata i razvoj novih tehnologija.

Direktni porezi u FBiH igraju višestruku ulogu u osiguravanju fiskalne stabilnosti, socijalne pravde i održivog ekonomskog razvoja. Kroz prikupljanje javnih prihoda, redistribuciju dohotka, ekonomske stabilizacijske mjere i podršku razvoju ključnih sektora, direktni porezi omogućavaju vladi da osigura osnovne usluge, smanji ekonomske nejednakosti i potakne dugoročni rast. Kontinuirane reforme i prilagođavanje poreznog sistema promjenjivim ekonomskim uslovima i međunarodnim standardima su ključne za održavanje efikasnosti i pravednosti poreznog sistema.

2.4. Porezne prevare - pojmovi i karakteristike

Porezne prevare predstavljaju ozbiljan problem za svaku ekonomiju, uključujući i FBiH. One uključuju namjerno nezakonito smanjenje porezne obaveze, što rezultuje smanjenjem prihoda države i narušavanjem pravednosti poreznog sistema. U ovom

poglavljju ćemo detaljno razmotriti pojmove i karakteristike poreznih prevara, njihove oblike i metode te posljedice koje imaju na ekonomski i društveni sistem.

Porezne prevare predstavljaju ozbiljan oblik finansijskog kriminala, koji uključuje namjerno činjenje radnji s ciljem izbjegavanja plaćanja poreza. Ove prevare mogu biti počinjene od strane fizičkih lica, pravnih lica, ili čak organizovanih grupa, i često obuhvataju složene sheme koje je teško otkriti i dokazati.

Porezne prevare mogu se manifestovati na različite nezakonite načine. One uključuju namjerno smanjivanje stvarno ostvarenih prihoda u poreznim prijavama kako bi se smanjila porezna obaveza, kao i potpuno neprijavlivanje određenih izvora prihoda, poput gotovinskih transakcija koje nisu evidentirane. Sličan oblik prevare je neiskazivanje određenih prihoda koji se jednostavno ne prijavljuju poreznim organima. Takođe, uključuje lažno prijavljivanje fiktivnih ili prenapuhanih troškova s ciljem smanjenja porezne osnovice i korištenje lažnih faktura za nepostojeće transakcije. Prevaranti često koriste složene sheme za prikrivanje svojih aktivnosti, kao što su lažno knjigovodstvo i offshore računi. Takođe, mogu manipulirati prijenosnim cijenama između povezanih kompanija u različitim jurisdikcijama kako bi minimizirali poreznu obavezu i koristiti offshore bankovne račune u poreznim rjevima za skrivanje prihoda. Zlouporeba poreskih olakšica i poticaja također je česta praksa, gdje se lažno prijavljuju uslovi za korištenje ovih olakšica kako bi se smanjila porezna obaveza.

Sve ove aktivnosti imaju za cilj smanjenje porezne osnovice ili obaveze i predstavljaju ozbiljan izazov za porezne administracije koje nastoje otkriti i sankcionisati ovakve radnje. Porezne prevare narušavaju pravednost poreznog sistema, smanjuju prihode države i stvaraju nepoštene prednosti za one koji ih čine u odnosu na poštene porezne obveznike. Borba protiv poreznih prevara zahtijeva sofisticirane metode nadzora, bolju koordinaciju među poreznim organima i međunarodnu saradnju kako bi se efikasno suzbile ove aktivnosti.

Porezne prevare predstavljaju ozbiljan izazov za porezni sistem FBiH. Njihova složenost i namjerna priroda zahtijevaju snažan institucionalni okvir i efikasne mehanizme za otkrivanje i sankcionisanje prevara. Kontinuisano unapređenje zakonske regulative, jačanje kapaciteta poreskih administracija i povećanje transparentnosti ključni su za borbu protiv poreznih prevara i osiguranje stabilnog i pravednog poreznog sistema.

2.4.1. Karakteristike poreznih prevara

Porezne prevare imaju nekoliko ključnih karakteristika koje ih razlikuju od drugih oblika nezakonitog ponašanja. Ove karakteristike uključuju namjeru, složene sheme, prikrivanje tragova i uticaj na državne prihode.

Prva i osnovna karakteristika poreznih prevara je namjera. Porezne prevare se uvijek vrše s namjerom da se izbjegne plaćanje poreza. Za razliku od grešaka ili propusta koji mogu

nastati uslijed neznanja, nesposobnosti ili pogrešnog tumačenja poreznih propisa, porezne prevare uključuju svjesno i namjerno djelovanje s ciljem umanjenja poreznih obaveza. To znači da su osobe ili subjekti koji čine porezne prevare svjesni svojih radnji i njihovih nezakonitih posljedica, te namjerno obmanjuju porezne organe. Porezne prevare često uključuju složene i sofisticirane metode koje zahtijevaju detaljno planiranje i koordinaciju. Ove sheme mogu uključivati više učesnika, uključujući porezne savjetnike, advokate, računovođe i druge stručnjake koji pomažu u dizajniranju i sprovođenju prevara. Naprimjer, prevaranti mogu koristiti složene mreže lažnih kompanija i transakcija kako bi prikrili prave tokove novca. Također, mogu koristiti fiktivne račune i fakture kako bi lažno prikazali poslovne aktivnosti ili troškove. Ove sheme često uključuju korištenje sofisticiranih tehnologija i metoda, kao što su enkripcija podataka i složeni finansijski instrumenti, što dodatno otežava njihovo otkrivanje i dokazivanje. Jedna od ključnih karakteristika poreznih prevara je intenzivno prikrivanje tragova. Prevaranti koriste razne metode za prikrivanje svojih nezakonitih aktivnosti kako bi otežali otkrivanje prevara. Ovo uključuje lažno knjigovodstvo, gdje se finansijski zapisi namjerno falsifikuju ili mijenjaju kako bi prikazali netačne informacije. Također, često se koriste offshore računi i kompanije u poreznim rajevima kako bi se sakrili pravi vlasnici i tokovi novca. Složene finansijske transakcije, kao što su slojeviti transferi novca između više računa i entiteta, dodatno otežavaju praćenje stvarnih tokova novca. Prikrivanje tragova može također uključivati brisanje ili izmjenu elektronskih zapisa, korištenje gotovinskih transakcija umjesto elektronskih plaćanja, te korištenje lažnih identiteta i dokumenata (Belak, 2011).

Porezne prevare imaju direktan i značajan uticaj na prihode države. Smanjenje iznosa prikupljenog poreza zbog prevara negativno utiče na sposobnost države da finansira javne usluge i infrastrukturu. Ovo uključuje smanjenje sredstava dostupnih za obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, socijalnu sigurnost, javnu infrastrukturu i druge vitalne javne usluge. Pored direktnog smanjenja prihoda, porezne prevare također mogu imati šire ekonomske posljedice, uključujući narušavanje pravednosti poreznog sistema i smanjenje povjerenja građana u porezne organe. Dugoročno, porezne prevare mogu dovesti do povećanja poreznog tereta na poštene poreske obveznike i smanjenja resursa za ekonomski razvoj i socijalnu zaštitu.

Sve ove karakteristike čine porezne prevare ozbiljnim problemom koji zahtijeva efikasne mjere prevencije, otkrivanja i sankcionisanja. Snažan institucionalni okvir, adekvatna pravna regulativa i efikasna porezna administracija ključni su elementi u borbi protiv poreznih prevara.

2.4.2. Oblici i metode poreznih prevara

Porezne prevare predstavljaju ozbiljan problem za fiskalni sistem, a njihovi oblici i metode mogu biti raznovrsni i sofisticirani. U FBiH se javljaju nekoliko uobičajenih

oblika i metoda poreznih prevara koje omogućavaju izbjegavanje plaćanja poreza i smanjenje poreznih obaveza.

Jedan od najčešćih oblika poreznih prevara je lažno prijavljivanje prihoda. Ova metoda uključuje prijavljivanje nižih prihoda od stvarno ostvarenih kako bi se smanjila porezna osnovica i obaveza. Fizička lica i preduzeća mogu prikazivati manje prihode od onih koje su stvarno ostvarili putem falsifikovanja poslovnih knjiga, prikrivanja prodaje ili izostavljanja određenih transakcija iz finansijskih izvještaja. Naprimjer, preduzeće može prikazati manje prihode prijavljivanjem manjeg broja prodanih proizvoda ili usluga.

Prikrivanje prihoda uključuje potpuno neprijavlivanje određenih prihoda, posebno onih ostvarenih izvan redovnih poslovnih aktivnosti ili putem gotovinskih transakcija. Ova metoda je česta kod malih preduzeća i samostalnih djelatnosti gdje se transakcije često obavljaju u gotovini. Fizička lica mogu prikriti prihode od iznajmljivanja nekretnina, povremenih poslova ili drugih izvora koji nisu evidentirani u službenim knjigama. Prikrivanje prihoda je teško otkriti jer ne postoje formalni tragovi takvih transakcija.

Lažno prikazivanje troškova uključuje prikazivanje fiktivnih troškova ili preuveličavanje stvarnih troškova kako bi se smanjila porezna osnovica. Preduzeća mogu prijavljivati nepostojeće troškove za materijale, usluge ili druge poslovne izdatke, ili mogu preuveličati stvarne troškove kako bi smanjila svoj oporezivi prihod. Ova metoda često uključuje falsifikovanje faktura, računa i drugih finansijskih dokumenata. Naprimjer, preduzeće može prijaviti fiktivne troškove za konsultantske usluge koje nikada nisu pružene.

Korištenje lažnih ili nepravilnih faktura je još jedna uobičajena metoda poreznih prevara. Ova metoda uključuje izdavanje ili korištenje faktura koje ne odražavaju stvarne poslovne transakcije kako bi se opravdali troškovi ili povećao odbitak PDV-a. Preduzeća mogu izdavati lažne fakture za prodaju koja nije obavljena ili koristiti fakture od fiktivnih dobavljača. Cilj je smanjenje porezne osnovice ili povećanje iznosa PDV-a koji se može odbiti. Ova metoda je često povezana sa složenim prevarantskim mrežama koje uključuju više kompanija i lažnih transakcija.

Korištenje offshore računa i kompanija je sofisticirana metoda poreznih prevara koja uključuje prebacivanje prihoda u inozemstvo kako bi se izbjeglo plaćanje poreza u FBiH. Offshore računi se otvaraju u zemljama s niskim poreznim stopama ili slabom regulativom, omogućavajući prikrivanje stvarnih prihoda i vlasništva. Ove transakcije često uključuju složene mreže kompanija i bankovnih računa koji otežavaju praćenje novčanih tokova. Offshore kompanije mogu biti korištene za lažno fakturisanje, prijenos imovine ili kao posrednici u poslovnim transakcijama kako bi se smanjila porezna obaveza.

Oblici i metode poreznih prevara u FBiH su raznovrsni i često uključuju sofisticirane i složene tehnike za izbjegavanje plaćanja poreza. Namjerno lažno prijavljivanje prihoda,

prikrivanje prihoda, lažno prikazivanje troškova, korištenje lažnih ili nepravilnih faktura te korištenje offshore računa i kompanija predstavljaju glavne metode koje prevaranti koriste kako bi smanjili svoje porezne obaveze. Borba protiv poreznih prevara zahtijeva snažne institucionalne kapacitete, transparentne procedure i efikasne mehanizme nadzora kako bi se osigurala pravda i pravednost u poreznom sistemu.

3. NAJČEŠĆE TEHNIKE IZBJEGAVANJA PORESKIH OBAVEZA U SISTEMU DIREKTNIH POREZA U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE

Izbjegavanje poreznih obaveza predstavlja ozbiljan problem za svaku ekonomiju, pa tako i za FBiH. Dok porezne prevare podrazumijevaju ilegalne radnje usmjerene ka smanjenju porezne obaveze, izbjegavanje poreza često uključuje korištenje zakonskih rupa i propusta u zakonodavstvu kako bi se minimizirali porezni troškovi. Ovaj fenomen narušava pravednost poreznog sistema, smanjuje porezne prihode države i negativno utiče na ekonomski razvoj.

U FBiH, sistem direktnih poreza obuhvata porez na dohodak, porez na dobit i porez na imovinu. Svaki od ovih poreza može biti meta različitih tehnika izbjegavanja koje koriste fizička i pravna lica. Ove tehnike variraju od jednostavnih do vrlo sofisticiranih metoda koje zahtijevaju detaljno planiranje i poznavanje poreskog sistema.

Najčešće tehnike izbjegavanja poreskih obaveza uključuju lažno prijavljivanje ili neprijavlivanje prihoda, preuveličavanje ili izmišljanje troškova, korištenje offshore računa, transferne cijene, kao i zloupotrebu poreskih olakšica i oslobođenja. Sve ove metode imaju zajednički cilj - smanjenje iznosa poreza koji bi inače bio plaćen državi.

Razumijevanje ovih tehnika i njihovih implikacija ključno je za kreiranje efikasnijih strategija za borbu protiv izbjegavanja poreznih obaveza. Također, potrebno je kontinuirano unapređivati zakonodavni okvir i jačati kapacitete poreskih institucija kako bi se osigurala efikasna provedba poreznih propisa i smanjila mogućnost za zloupotrebe. Samo na taj način može se postići veća pravednost i efikasnost poreznog sistema u FBiH.

3.1. Prikivanje prometa i promet neevidentirane robe

Prikivanje prometa i promet neevidentirane robe predstavljaju ozbiljne oblike izbjegavanja poreskih obaveza koji značajno utiču na porezni sistem FBiH. Ove metode su često korištene kako bi se smanjila poreska osnovica i time smanjio iznos poreza koji je potrebno platiti državi. Takve prakse ne samo da ugrožavaju fiskalnu stabilnost zemlje, već i narušavaju pravednost poreznog sistema te povjerenje građana u institucije.

3.1.1. Prikrivanje prihoda

Prikrivanje prihoda predstavlja jednu od najčešćih i najopasnijih metoda izbjegavanja poreskih obaveza. Pod ovim pojmom podrazumijeva se svjesno neprijavlivanje ili umanjivanje ostvarenih prihoda od strane poreznih obveznika, bilo da se radi o fizičkim licima ili pravnim subjektima. Ova praksa je naročito rasprostranjena u sektorima gdje se veliki dio transakcija obavlja u gotovini, kao što su ugostiteljstvo, trgovina na malo, građevinarstvo i različite uslužne djelatnosti. Takve aktivnosti ozbiljno ugrožavaju fiskalnu stabilnost države i narušavaju pravednost poreskog sistema. Prikrivanje prometa može se ostvariti na nekoliko načina. Jedan od najčešćih oblika prikrivanja prometa jeste neizdavanje fiskalnih računa. U mnogim slučajevima, prodavci ne izdaju fiskalne račune kupcima za obavljene transakcije, čime prikrivaju stvarni promet i izbjegavaju plaćanje poreza. Ova praksa je veoma zastupljena u ugostiteljskim objektima kao što su restorani, kafići i barovi, kao i u manjim trgovinama i zanatskim radionicama. Neizdavanje fiskalnih računa omogućava prodavcima da drastično smanje prijavljeni prihod, što direktno utiče na smanjenje iznosa poreza na dodanu vrijednost (PDV) i poreza na dohodak koji su dužni platiti (Halilčević, 2020).

Neki porezni obveznici pribjegavaju vođenju paralelnih knjiga, odnosno tzv. "dvojnih knjiga". Ovo podrazumijeva vođenje jedne knjige za internu upotrebu, koja prikazuje stvarno stanje prometa i prihoda, dok se druga knjiga prezentira poreskoj upravi, u kojoj su prihodi značajno umanjeni. Kroz ovu praksu, obveznici uspijevaju smanjiti iznos poreznih obaveza, ali i stvarati lažnu sliku o poslovanju svojih preduzeća. Ova metoda je složenija i zahtijeva detaljno planiranje i visok stepen organizacije unutar preduzeća.

Manipulacija sa fiskalnim kasama predstavlja još jedan način prikrivanja prometa. Postoji niz metoda kojima se manipuliše sa fiskalnim kasama kako bi se smanjio prijavljeni promet. Ovo uključuje resetovanje kase, brisanje transakcija, vođenje dvije ili više kasa, te korištenje specijalnih softverskih rješenja koja omogućavaju brisanje ili izmjenu podataka o transakcijama. Prevaranti često koriste sofisticirane tehnike i naprednu tehnologiju kako bi prikrili svoje tragove i izbjegli detekciju od strane poreskih inspektora.

Prikrivanje prometa ima dalekosežne negativne posljedice po ekonomski sistem. Smanjenje poreznih prihoda direktno utiče na sposobnost države da finansira javne usluge kao što su zdravstvo, obrazovanje, infrastruktura i socijalna zaštita. Ova praksa također narušava pravednost tržišne konkurencije, jer preduzeća koja poštuju poreske propise bivaju u nepovoljnijem položaju u odnosu na one koja prikrivaju svoje prihode. Dugoročno, ovakve aktivnosti mogu dovesti do smanjenja povjerenja građana u poreski sistem i institucije koje ga provode, što može rezultirati smanjenjem ukupne poreske discipline u društvu.

Efikasno suzbijanje prikrivanja prometa ključ je za osiguranje pravednog i održivog poreskog sistema, što je od vitalnog značaja za ekonomski razvoj i stabilnost FBiH.

3.1.2. Promet neevidentirane robe

Promet neevidentirane robe je ozbiljan oblik poreske prevare koji podrazumijeva prodaju robe koja nije zavedena u poslovnim knjigama preduzeća. Ova praksa omogućava preduzećima da izbjegavaju plaćanje poreza na dodanu vrijednost (PDV) i poreza na dobit, jer prihodi od te robe nisu oporezovani. To narušava fiskalnu stabilnost i pravičnost tržišne konkurencije.

Jedan od načina kako se ovo postiže je neprijavljivanje dijela nabavki, što omogućava preduzećima da prodaju robu bez da je evidentiraju u knjigama, čime izbjegavaju plaćanje PDV-a i poreza na dobit. Ova metoda je posebno prisutna u sektorima gdje je promet gotovinom čest, poput maloprodaje i ugostiteljstva.

Drugi način je upotreba falsifikovanih dokumenata, gdje preduzeća koriste lažne fakture ili račune da bi prikazala fiktivne transakcije i troškove, što im omogućava da manipulišu poslovnim knjigama i izbjegnu poreznu obavezu. Ova praksa često zahtijeva visok stepen organizacije i može uključivati saradnju s drugim firmama ili pojedincima.

Takođe, izbjegavanje carinskih procedura je još jedan način za ostvarivanje prometa neevidentirane robe. Ova praksa uključuje uvoz robe bez prijavljivanja na carini, čime se izbjegavaju carinske dažbine i PDV. Preduzeća koja se bave ovom prevarom koriste složene metode krijumčarenja i često se služe lažnim deklaracijama, nelegalnim prelazima ili korumpiranim carinskim službenicima. Nakon uvoza, roba se prodaje na crnom tržištu ili u neformalnoj ekonomiji, što otežava njeno praćenje i oporezivanje.

Posljedice prometa neevidentirane robe su višestruke i ozbiljne. Prije svega, ova praksa dovodi do značajnog smanjenja poreznih prihoda, što direktno utiče na sposobnost države da finansira javne usluge kao što su zdravstvo, obrazovanje, infrastruktura i socijalna zaštita. Nedostatak ovih prihoda može dovesti do pogoršanja kvaliteta javnih usluga i povećanja javnog duga.

Druga ključna posljedica je narušavanje pravednosti tržišne konkurencije. Preduzeća koja se bave prometom neevidentirane robe stiču nepravedne prednosti nad onima koja posluju pošteno i plaćaju sve svoje porezne obaveze. Ovo može dovesti do deformacija na tržištu, gdje poštena preduzeća gube konkurentnost, što može rezultovati njihovim izlaskom sa tržišta.

Konačno, promet neevidentirane robe podstiče sivu ekonomiju, koja dodatno komplikuje ekonomske tokove i otežava državnim institucijama praćenje i regulaciju ekonomskih aktivnosti. Siva ekonomija smanjuje efikasnost poreskog sistema i stvara dodatne izazove za fiskalnu politiku.

Efikasno suzbijanje prometa neevidentirane robe ključno je za osiguranje pravednog i održivog poreskog sistema, što je od vitalnog značaja za ekonomski razvoj i stabilnost FBiH.

3.2. Lažno prikazivanje troškova

Lažno prikazivanje troškova je česta metoda za izbjegavanje poreznih obaveza u FBiH, koja se koristi kako bi se smanjila porezna osnovica i izbjeglo plaćanje poreza na dobit. Ova praksa uključuje namjerno prikazivanje ili preuveličavanje troškova poslovanja.

Jedan od oblika ove prevare je stvaranje fiktivnih troškova, gdje se lažno prijavljuju ili preuveličavaju stvarni troškovi poslovanja, poput troškova nabavke ili marketinga, kako bi se smanjila zarada i porezna osnovica. Takođe, postoje nepravilnosti u prikazivanju troškova koji nisu povezani s poslovanjem, kao što su troškovi privatnih putovanja prikazani kao poslovni.

Prekomjerne naknade ili plate također se koriste kako bi se smanjila zarada preduzeća i porezna obaveza, na primjer, isplaćivanjem visokih bonusa ili izmišljenih pozicija. Manipulacija fakturama predstavlja još jednu metodu, gdje se koriste lažne ili naduvane fakture za povećanje troškova i smanjenje porezne osnovice, što može biti posebno efikasno u suradnji s dobavljačima ili poslovnim partnerima.

Posljedice lažnog prikazivanja troškova su ozbiljne i mogu imati štetne efekte na ekonomiju i društvo. Smanjenje poreznih prihoda ograničava kapacitet države da finansira ključne javne usluge i infrastrukturne projekte, dok nepoštivanje poreskih propisa stvara nepoštenu konkurenciju i narušava integritet poreskog sistema.

Za borbu protiv lažnog prikazivanja troškova, ključno je unaprijediti kapacitete poreske uprave i drugih nadležnih institucija, kao i provesti strože kontrole i kaznene mjere za prekršioce. Edukacija poreznih obveznika o zakonskim obavezama i posljedicama nepridržavanja propisa također je važna komponenta u sprečavanju ove prakse.

3.3. Prikazivanje plaćanja nepostojećih usluga

Prikazivanje plaćanja nepostojećih usluga predstavlja sofisticiranu tehniku koju porezni obveznici koriste kako bi izbjegli svoje porezne obaveze u FBiH. Ova praksa uključuje stvaranje fiktivnih usluga koje ili nikada nisu pružene ili su pružene u manjem obimu nego što je prijavljeno, čime se smanjuje porezna osnovica i izbjegava plaćanje poreza na dobit.

Jedan od načina kako se to postiže je izdavanje lažnih faktura za usluge koje nisu izvršene. Ove fakture se koriste za evidentiranje troškova u poslovnim knjigama, što smanjuje oporezivu dobit. Druga tehnika je preuveličavanje stvarnih usluga, gdje se prijavljuje veća vrijednost usluga nego što je zaista pružena, čime se također smanjuje porezna osnovica.

Ponekad se koriste povezane firme ili osobe za pružanje fiktivnih usluga. Ova metoda omogućava prebacivanje dobiti unutar iste grupe kompanija ili porodice, često kroz

složene sheme koje otežavaju otkrivanje prevara. Osim toga, neka preduzeća koriste outsourcing kompanije koje fakturišu za nepostojeće usluge, često osnovane samo za kreiranje lažnih faktura i pranje novca, što dodatno otežava praćenje stvarnih transakcija.

3.4. Netačno prikazivanje neto plate zaposlenima

Netačno prikazivanje neto plate zaposlenima predstavlja jednu od uobičajenih metoda izbjegavanja poreskih obaveza u FBiH. Ova praksa uključuje namjerno nepravilno prikazivanje iznosa isplaćenih plata radnicima, čime se smanjuje osnovica za obračun poreza na dohodak i doprinosa za socijalno osiguranje. Poslodavci koriste različite metode za netačno prikazivanje neto plata. (Budimir, 2015)

Jedna od čestih praksi netačnog prikazivanja plata je isplata dijela zarade u gotovini, poznata kao isplata "na ruke." Poslodavci isplaćuju dio plate u gotovini bez evidentiranja u službenim knjigama, čime prijavljuju niže plate i smanjuju iznos poreza i doprinosa koje moraju platiti. Zaposleni često pristaju na ovu praksu zbog veće neto plate, iako to može negativno uticati na njihovu socijalnu sigurnost. Još jedna uobičajena praksa je lažno prikazivanje radnog vremena, gdje poslodavci prijavljuju samo redovne sate, dok prekovremeni rad isplaćuju "na crno," smanjujući tako osnovicu za obračun poreza i doprinosa. U nekim slučajevima, poslodavci smanjuju osnovne plate zaposlenih, ali isplaćuju dodatke i bonuse koji nisu evidentirani, čime također smanjuju obaveze prema poreznom sistemu. Takođe, neki poslodavci prikazuju dio plate kao fiktivne pozajmice ili naknade, izbjegavajući tako plaćanje poreza i doprinosa, jer se te isplate formalno ne tretiraju kao plata.

3.5. Povećanje neoporezivih isplata i umanjeње oporezivih isplata zaposlenim

Povećanje neoporezivih isplata i umanjeње oporezivih isplata zaposlenima predstavlja još jednu metodu izbjegavanja poreskih obaveza koja se često koristi u FBiH. Ova praksa uključuje različite strategije kojima poslodavci nastoje smanjiti osnovicu za obračun poreza na dohodak i doprinosa za socijalno osiguranje, kako bi umanjili svoje poreske obaveze. Slijede detaljni opisi najčešćih metoda koje poslodavci koriste za ostvarivanje ovih ciljeva (Lazović, 2016).

Poslodavci često koriste neoporezive naknade kako bi smanjili svoje poreske obaveze. Umjesto povećanja osnovne plate, isplaćuju različite beneficije kao što su putni troškovi, dnevnice, regres za godišnji odmor, ili bonusi, koji su oslobođeni poreza ili se oporezuju po nižim stopama. Na taj način smanjuju osnovicu za obračun poreza i doprinosa, čime se smanjuju njihovi troškovi, dok zaposlenici ostvaruju veća neto primanja bez dodatnog poreskog opterećenja.

Također, poslodavci ponekad prijavljuju fiktivne troškove kao što su lažna službena putovanja ili troškovi reprezentacije, kako bi smanjili iznos oporezive dobiti. U nekim

slučajevima, koriste lažne fakture za usluge koje nikada nisu pružene, što dodatno umanjuje njihove poreske obaveze.

Umjesto povećanja plata, poslodavci često nude zaposlenima beneficije poput privatnog zdravstvenog osiguranja ili plaćenih obuka, koje su često oslobođene poreza. Ova praksa je za poslodavce povoljnija nego povećanje plata, jer smanjuje ukupne poreze i doprinose.

Pored toga, bonusi se često isplaćuju kroz finansijske instrumente poput dionica ili opcija na dionice, koje nisu odmah oporezive. To omogućava poslodavcima i zaposlenicima da izbjegnu trenutni porezni teret, jer se oporezivanje odlaže do trenutka kada se dionice realiziraju.

3.6. Rad “na crno”

Rad "na crno" ili neformalno zapošljavanje predstavlja ozbiljan problem u ekonomiji FBiH. Ovaj fenomen podrazumijeva radne angažmane koji nisu prijavljeni relevantnim državnim institucijama, čime se izbjegava plaćanje poreza i doprinosa za socijalno osiguranje. Rad "na crno" ima nekoliko ključnih karakteristika i posljedica koje značajno utiču na ekonomiju i društvo.

Glavna karakteristika rada “na crno” je neprijavlivanje zaposlenih, što znači da poslodavci ne obavještavaju nadležne institucije o radnicima, čime izbjegavaju plaćanje poreza na dohodak i doprinosa za penzijsko i zdravstveno osiguranje. Ovo omogućava poslodavcima da smanje troškove rada, ali radnicima uskraćuje pravo na socijalnu zaštitu i sigurnost na radu.

Također, radnici često primaju plaće u gotovini, što se ne evidentira u poslovnim knjigama. Ovaj način isplate pomaže poslodavcima da smanje porezne obaveze i prikriju stvarni broj zaposlenih. Gotovinske isplate otežavaju praćenje i kontrolu radnih angažmana, što dodatno otežava borbu protiv rada "na crno".

Osim toga, radnici "na crno" obično nemaju formalne ugovore o radu, što ih lišava prava predviđenih radnim zakonodavstvom, kao što su godišnji odmor, plaćeno bolovanje i sigurnost na radu. Ovi radnici često rade u nesigurnim uvjetima i u slučaju povrede ili nesreće nemaju pravo na naknadu ili zdravstvenu zaštitu.

3.7. Indicije koje ukazuju na moguće nezakonite radnje poreskih obveznika

Porezne prevare i izbjegavanje plaćanja poreza predstavljaju ozbiljan problem za ekonomiju FBiH. Da bi se efikasno suzbile ove nezakonite radnje, važno je prepoznati indikatore koji mogu ukazivati na potencijalne porezne prevare ili nepravilnosti u poslovanju poreskih obveznika. Neki od ključnih indikatora uključuju (Crain, 2019).

Jedan od prvih pokazatelja nezakonitih aktivnosti može biti prijavljivanje neuobičajeno niskog prometa u odnosu na stvarni obim poslovanja. Posebno je to uočljivo u sektorima poput ugostiteljstva, maloprodaje i građevinarstva, gdje su očekivani prometi visoki. Također, kada postoji neusklađenost između prijavljenih prihoda i imovine, poput niskih prijavljenih primanja uz luksuzan životni stil, to može ukazivati na prikrivanje stvarnih prihoda.

Korištenje gotovine u velikim iznosima omogućava izbjegavanje evidencije prihoda, što otežava praćenje stvarnog poslovanja i povećava rizik od poreznih prevara. Nepravilnosti u poslovnim knjigama, kao što su lažni računi ili dvostruka evidencija, također ukazuju na moguće pokušaje izbjegavanja poreza. Česte promjene podataka o poslovanju, poput promjene vlasnika ili adrese, mogu signalizirati pokušaj izbjegavanja inspekcija.

Još jedan pokazatelj je prijavljivanje manjeg broja radnika nego što je realno potrebno za obim poslovanja, što može ukazivati na neprijavljeni rad. Konačno, neregularnosti u obračunu poreza, poput falsifikovanih dokumenata ili lažnih troškova, koriste se za smanjenje oporezive dobiti i izbjegavanje plaćanja poreza.

Prepoznavanjem ovih indikatora, porezne vlasti u FBiH mogu bolje usmjeriti svoje inspekcije i kontrole, te efikasnije otkrivati i suzbijati porezne prevare. Ovi naponi su ključni za osiguravanje pravednosti i efikasnosti poreznog sistema, kao i za održavanje stabilnosti i razvoja ekonomije.

4. POSLJEDICE POREZNIH PREVARA

Porezne prevare, bilo da se radi o prikrivanju prihoda, nelegalnim radnjama ili manipulacijama sa poreskim obavezama, imaju ozbiljne posljedice koje mogu značajno utjecati na ekonomiju i društvo FBiH. Ovi oblici nedozvoljenih aktivnosti ne samo što umanjuju prihode države, već i narušavaju integritet i povjerenje u porezni sistem, stvarajući nejednakosti među poreskim obveznicima. U ovom poglavlju istražiti ćemo širok spektar posljedica poreznih prevara, ističući njihov uticaj na fiskalnu stabilnost, pravednost, konkurentnost, ali i na povjerenje javnosti u institucije i pravnu državu.

4.1. Gubitak prihoda za državni budžet

Gubitak prihoda za državni budžet predstavlja jednu od ključnih posljedica poreznih prevara u FBiH. Kada porezni obveznici izbjegavaju ili prevarantno smanjuju svoje porezne obaveze, direktna posljedica toga je manji prihod koji država ostvaruje kroz porezne prihode. Ovaj nedostatak prihoda značajno utiče na sposobnost vlade da finansira različite javne projekte, programe i infrastrukturne investicije.

Smanjenje prihoda za državni budžet ima kaskadni efekat na ekonomiju i društvo. Ono može dovesti do smanjenja kapaciteta za pružanje osnovnih javnih usluga poput

obrazovanja, zdravstva, infrastrukture i socijalne zaštite. Nedostatak sredstava za javne investicije također može ograničiti ekonomske mogućnosti i konkurentnost zemlje, posebno u globalnom kontekstu gdje su investicije u infrastrukturu i razvoj ključni faktori rasta (Isaković-Kaplan, 2016).

Pored toga, gubitak prihoda za državni budžet može dovesti do povećanja javnog duga i deficita budžeta, što dalje može rezultovati potrebom za smanjenjem javnih rashoda ili povećanjem poreza i drugih nameta na građane i privredu. Ove mjere mogu imati negativne posljedice na standard života građana i poslovanje preduzeća, te dodatno opteretiti ekonomiju.

Ukupno gledano, gubitak prihoda za državni budžet zbog poreznih prevara predstavlja ozbiljan izazov za ekonomsku stabilnost i održivi razvoj FBiH. Suštinski, borba protiv ovog problema zahtijeva efikasne mjere nadzora, jačanje kapaciteta poreskih institucija i strože kaznene politike kako bi se osiguralo poštovanje poreskih propisa i integritet poreskog sistema.

4.2. Porezne kazne i sankcije

Porezne kazne i sankcije predstavljaju ključni instrument u borbi protiv poreznih prevara u FBiH. Kada porezni obveznici namjerno izbjegavaju ili prevare svoje porezne obaveze, suprotno zakonskim propisima, podliježu različitim kaznenim mjerama koje propisuje poreski sistem.

Kazne i sankcije imaju dvostruku svrhu: kažnjavanje prekršilaca i sprečavanje budućih prevara, te očuvanje integriteta i efikasnosti poreskog sistema. Uobičajene sankcije u FBiH uključuju finansijske kazne, koje se izriču zavisno od ozbiljnosti prekršaja i iznosa poreza koji je izbjegnuto. Poreske vlasti također mogu podnijeti kaznene prijave u slučajevima ozbiljnijih prevara, što može dovesti do sudskog postupka i kazni poput novčanih penala ili zatvorskih kazni.

U nekim slučajevima, prekršiocu mogu dobiti zabranu obavljanja određenih poslova ili aktivnosti, a ta zabrana može biti privremena ili trajna, zavisno od težine prekršaja. Kada je prevara izuzetno ozbiljna i uzrokuje veliki gubitak prihoda za državu, može doći do oduzimanja imovine prekršioca, što predstavlja snažan oblik odvraćanja od poreskih prevara.

Sve ove kazne i sankcije imaju za cilj osigurati poštovanje poreskih propisa, očuvati integritet poreskog sistema i osigurati pravičnu raspodjelu poreskog tereta među građanima i privrednim subjektima u FBiH.

4.3. Utjecaj na poslovno okruženje

Porezne prevare značajno utiču na poslovno okruženje u FBiH i mogu izazvati ozbiljne posljedice na ekonomiju i društvo. Ove nelegalne aktivnosti stvaraju nelojalnu konkurenciju jer preduzeća koja izbjegavaju poreze mogu nuditi niže cijene, čime otežavaju poslovanje onima koji poštuju zakone. Također, porezne prevare smanjuju povjerenje građana i investitora u poreski sistem, što može usporiti investicije i ekonomski rast.

Kako bi se spriječile prevare, uvode se strožiji propisi i nadzor, ali to često otežava rad poštenim firmama koje se suočavaju s dodatnim administrativnim troškovima. Istovremeno, porezne prevare povećavaju socijalnu nepravdu, jer bogatiji imaju veće koristi od izbjegavanja poreza, dok se teret prenosi na one koji poštuju zakon. Na kraju, smanjeni porezni prihodi otežavaju državi ulaganja u ključne sektore poput infrastrukture, obrazovanja i zdravstva, što negativno utiče na životni standard i konkurentnost.

Sve ove posljedice ukazuju na važnost borbe protiv poreznih prevara i očuvanje integriteta poreskog sistema kako bi se osiguralo poštovanje zakona, pravedna konkurencija i održiv ekonomski razvoj u FBiH.

5. PREVENTIVNE MJERE I BORBA PROTIV POREZNIH PREVARA

U borbi protiv poreznih prevara, prevencija igra ključnu ulogu. Preventivne mjere i strategije imaju za cilj otežati izvođenje nezakonitih radnji, otkriti potencijalne prevare prije nego što se dogode i osigurati poštovanje poreskih propisa. U ovom poglavlju istražiti ćemo različite preventivne mjere koje se mogu primijeniti kako bi se smanjila incidencija poreznih prevara u FBiH. Također ćemo razmotriti različite strategije za suzbijanje poreznih prevara i unapređenje efikasnosti poreskog sistema radi osiguranja fer i transparentnog poslovnog okruženja.

5.1. Zakonski okvir i regulacije

Prevencija poreznih prevara oslanja se na snažan i sveobuhvatan zakonski okvir, te efikasne regulative koje omogućavaju identifikaciju, suzbijanje i kažnjavanje nepravilnosti u poreznom sistemu. U FBiH postoji niz zakona i propisa koji čine osnovu za borbu protiv ovih nezakonitih radnji.

Prvi ključni element je prisustvo jasnih i preciznih poreskih zakona koji definišu obaveze poreznih obveznika, stope oporezivanja, kao i postupke za prijavljivanje prihoda. Ovi zakoni pružaju osnovu za transparentnost u poslovanju i omogućavaju poreskim institucijama da precizno utvrde porezne obaveze.

Regulacije koje se odnose na fiskalizaciju igraju ključnu ulogu u suzbijanju prikrivanja prometa i prometa neevidentirane robe. Ovi propisi zahtijevaju korištenje fiskalnih uređaja i elektronsko evidenciju transakcija, čime se osigurava da sve transakcije budu jasno evidentirane i automatski prijavljene poreskim institucijama.

Inspekcijski nadzor, kao treći element, definira ovlaštenja poreskih inspektora i procedure za nadzor nad poslovanjem poreznih obveznika. Ovaj nadzor omogućava poreskim institucijama da redovno provjeravaju poslovanje poreznih obveznika radi otkrivanja nepravilnosti i poreznih prevara.

Sankcije i kazne za nepridržavanje poreskih propisa također su ključne u prevenciji poreznih prevara. Zakoni propisuju različite kazne, uključujući novčane kazne, zatvorske kazne i oduzimanje imovine, kako bi odvratili od nezakonitih radnji i osigurali poštovanje zakona.

Naposljetku, saradnja između poreskih institucija i drugih relevantnih organa, kao što su policija, carina i pravosuđe, također je od ključne važnosti. Ova saradnja omogućava efikasnu razmjenu informacija i koordinaciju aktivnosti u borbi protiv poreznih prevara, te pruža sveobuhvatan pristup suzbijanju ovih nezakonitih radnji.

Sve ove regulative i zakoni zajedno čine temelj za efikasnu prevenciju i suzbijanje poreznih prevara u FBiH. Ova integrirana i sveobuhvatna strategija ključna je za osiguravanje integriteta poreznog sistema i stvaranje fer poslovnog okruženja za sve učesnike na tržištu. Krivični zakon FBiH ("Sl. novine FBiH", br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017 i 31/2023)

5.2. Inspekcijski nadzor od strane Porezne uprave FBiH

Inspekcijski nadzor koji sprovodi Porezna uprava FBiH predstavlja temeljni mehanizam u borbi protiv poreznih prevara i nepravilnosti u poslovanju poreznih obveznika. Ova aktivnost je od ključne važnosti za očuvanje integriteta poreznog sistema i osiguravanje pravedne primjene poreskih propisa.

Inspekcijski nadzor obuhvata širok spektar aktivnosti i postupaka kojima se vrši provjera ispravnosti poslovanja poreznih obveznika. Inspektori Porezne uprave imaju ovlaštenje da pristupe poslovnim prostorijama, pregledaju poslovnu dokumentaciju, račune, evidencije prihoda i rashoda, kao i druge relevantne materijale kako bi utvrdili da li porezni obveznici poštuju zakonske propise. Cilj inspekcijskog nadzora je identifikacija eventualnih nepravilnosti u obračunu poreza i otkrivanje poreznih prevara, kao što su prikrivanje prihoda, lažno prikazivanje troškova, neprijavlivanje zaposlenih ili druge nezakonite radnje. Inspektori prate trag novca i analiziraju finansijske tokove kako bi otkrili potencijalne nepravilnosti u poslovanju. Ukoliko se tokom inspekcijskog nadzora utvrde nepravilnosti, Porezna uprava FBiH ima ovlaštenje da preduzme odgovarajuće mjere i sankcije. To može uključivati izricanje novčanih kazni, oduzimanje imovine,

paušalne porezne obaveze ili podnošenje krivičnih prijava protiv odgovornih osoba. Osim toga, inspektori pružaju i savjete i smjernice kako bi porezni obveznici ispravili eventualne greške i počeli poslovati u skladu sa zakonom (Džafić, 2016).

Inspeksijski nadzor Porezne uprave FBiH predstavlja ključnu komponentu u borbi protiv poreznih prevara i osiguravanju fer tržišne utakmice. Ova aktivnost doprinosi povećanju prihoda u državni budžet, osigurava poštivanje zakonskih propisa i održava integritet poreznog sistema. Suma aktivnosti inspeksijskog nadzora u 2023. godini prikazana je u tabeli koja slijedi:

Tabela 2. Suma aktivnosti inspeksijskog nadzora u 2023. godini u FBiH

R.br.	OPIS	Broj/Iznos
1.	Ukupan broj izvršenih inspeksijskih nadzora	7.880
2.	Broj rješenja izdatih u inspeksijskom nadzoru	30.821
3.	Broj izdatih rješenja o dodatno utvrđenim obavezama u inspeksijskom nadzoru	1.441
4.	Iznos dodatno utvrđene obaveze (KM)	156.432.185
5.	Broj izdatih prekršajnih naloga	4.816
6.	Iznos novčane kazne za učinjeni prekršaj (KM)	10.845.088
7.	Broj postupanja po zahtjevima drugih organa i institucija	2.901
8.	Broj postupanja po zahtjevima tužilaštava (svih nivoa)	382
9.	Broj krivičnih izvještaja (prijava) i obavijesti o počinjenom krivičnom djelu	35
10.	Procjena utaje poreza po krivičnim izvještajima i obavijestima o počinjenom krivičnom djelu	12.358.173

Izvor: Izrada autora prema javno dostupnim podacima na web stranici PUFBiH

Analizom aktivnosti inspekcijskih nadzora Porezne uprave FBiH uviđamo da je izvršenih 7880 kontrola utvrđeno 156.432.185 KM dodatno utvrđene porezne obaveze, dok je broj izrečenih prekršaja odnosno iznos izrečenih sankcija od 10.845.088 KM. Poredeći izrečene sankcije i utvrđene dodatne porezne obaveze vidimo da je u odnosu na utvrđeni dodatne porezne obaveze izrečeno prekršaja 6,93% što nije zanemarivo u odnosu na iznos utvrđene dodatne porezne obaveze. S druge strane ukoliko analiziramo broj donesenih rješenja o dodatno utvrđenim poreznim obavezama i iznose dodatno utvrđene porezne obaveze, vidjet ćemo da je po svakom rješenju utvrđeno u prosjeku 108.558 KM dodatne porezne obaveze. Ukoliko uzmemo da je na svakom rješenju utvrđeno 100.000 KM dodatne porezne obaveze, a u principu kontrole se vrše za posljednjih pet godina poslovanja, dolazimo do prosjeka da je to 20.000 KM dodatno utvrđene porezne obaveze u svakoj godini a što prelazi iznos od 10.000 KM koji predstavlja objektivni uslov inkriminacije za krivično djelo porezne utaje. Pored navedenog podneseno je 35 izvještaja i obavijesti o počinjenom krivičnom djelu. Prema procjeni izvještaja i obavijesti o počinjenom u krivičnom djelu izvršena je porezna utaja u iznosu od 12.358.173 KM. Ovi pokazatelji nam govore o značaju sprječavanja manipulacija finansijskim izvještajima kao i manipulacija prikazivanja porezne obaveze. Analizirajući ukupan broj kontrola i broj inspekcijskih nadzora evidentno je da je u 18.29% inspekcijskih nadzora utvrđena dodatna porezna obaveza. Ovaj rezultat nam ukazuje na potrebu da se izvrše redovne potpune kontrole poslovanja najmanje u pet godina jer je prema ovim podacima blizu 20% poreznih obveznika koji ne iskazuju tačnu poreznu obavezu.

5.3. Edukacija i svijest o poreznim obavezama

Edukacija i podizanje svijesti o poreznim obavezama igraju ključnu ulogu u prevenciji poreznih prevara i promovisanju poštivanja poreskih propisa među poreznim obveznicima u FBiH. Ovi naponi su od vitalnog značaja kako bi se osiguralo razumijevanje poreznih obaveza i promovisala kultura poštenog plaćanja poreza. Evo nekoliko ključnih aspekata edukacije i podizanja svijesti (Žunić, 2017).

Porezni obveznici, bilo da se radi o pojedincima ili kompanijama, trebaju biti dobro informirani o poreznim propisima kako bi razumjeli svoje obaveze i prava. Edukativne kampanje mogu pružiti važne informacije o poreznim stopama, rokovima za prijave i pravilima vođenja poslovnih knjiga. Organiziranje radionica i seminara na ovu temu može biti posebno korisno, posebno za male poduzetnike koji nemaju pristup stručnim savjetima.

Porezna uprava FBiH također može koristiti informacione kampanje kroz različite medije kako bi podigla svijest o poreznim obavezama i rizicima neplaćanja poreza. Uz to, online resursi, poput vodiča za porezne obveznike, sve više postaju ključni izvor informacija, dostupni na službenim web stranicama. Partnerstva sa privrednim subjektima, udruženjima i organizacijama također mogu pomoći u promicanju poštivanja poreskih propisa i razmjenu najboljih praksi za usklađenost s poreznim obavezama.

Kroz kontinuiranu edukaciju i podizanje svijesti, Porezna uprava i druge relevantne institucije mogu doprinijeti izgradnji kulture poštovanja poreznih obaveza i smanjenju stope poreznih prevara u FBiH. Ovo će ne samo povećati prihode u državni budžet, već i osigurati fer tržišnu utakmicu i ekonomski razvoj zemlje.

5.4. Borba protiv poreznih prevara u EU

Borba protiv poreznih prevara u Evropskoj uniji je složen proces koji zahtijeva stalnu saradnju između država članica i koordinaciju na nivou EU institucija. Razmjena informacija među članicama igra ključnu ulogu u otkrivanju i suzbijanju prevara, omogućavajući pristup podacima o transakcijama, imovini i bankovnim računima kako bi se identifikovale nepravilnosti.

Također, EU nastoji uskladiti porezne propise među državama kako bi se spriječilo izbjegavanje poreza prelaskom granica, a harmonizacija pravila pomaže u stvaranju fer tržišne utakmice. Istovremeno, jačanje kapaciteta Poreznih uprava kroz obuku i ulaganja u tehnologiju omogućava efikasniji nadzor nad transakcijama i borbu protiv međunarodnih poreznih prevara.

Korištenje modernih tehnologija, poput veštačke inteligencije i automatizovanih sistema za analizu podataka, postaje sve značajnije za brzo otkrivanje nepravilnosti i provođenje inspekcija. Uz to, EU se zalaže za primjenu strožih sankcija i kazni kako bi se obeshrabrili prevaranti. Međunarodna saradnja sa zemljama izvan EU također pomaže u suzbijanju prekograničnih prevara, omogućavajući razmjenu informacija i koordinaciju akcija.

Kroz ove mjere, EU nastoji osigurati fer i transparentan poreski sistem koji će podržati ekonomski razvoj i osigurati pravednu raspodjelu poreskog tereta među svim poreskim obveznicima. Ovo je ključno za jačanje povjerenja u institucije i održavanje stabilnosti ekonomije unutar EU.

6. ISTRAŽIVAČKI DIO

6.1. Metodologija istraživanja

Kada su u pitanju metode istraživanja, kao što smo već naveli, koristit ćemo metodu intervjua. Smatramo da ćemo ovom metodom prikupiti primarne podatke koje ćemo koristiti u ovom istraživanju. Metoda intervjua je jedna od tehnika kvalitativnih istraživanja koja se provodi metodom ispitivanja sagovornika. U ovom radu korištena je metoda ispitivanja putem polustrukturiranog intervjua a za koje smatramo da će dati najbolje rezultate u istraživanju. Istraživanje će obuhvatiti učesnike u postupku inspeksijskih nadzora, inspektore Porezne uprave FBiH, sa dugogodišnjim stažom. Fokus istraživanja će biti na stavovima i mišljenjima vezanih za metode koje se primjenjuju u skrivanju ili iskazivanju manjih poreznih obaveza kod poreznih obveznika. Sama

struktura ispitanika je posebna, jer se radi o intervjuu sa određenim brojem ovlaštenih službenih lica koja vrše kontrolu velikih poreznih obveznika, a kojih je u ovom intervjuu bilo sedam, a što od ukupnog broja službenih lica koji kontrolišu kategoriju velikih poreznih obveznika u FBiH čini četvrtinu. Ostala ovlaštena službena lica su uposlenici Porezne uprave koji vrše kontrolu poslovanja prema današnjoj kategorizaciji mikro, mala i srednja preduzeća. Uzimajući u obzir da sva službena lica koja vrše kontrolu, istu vrši u parovima te su njihova iskustva obično ista, a koji bi i da su intervjuisani vjerovatno dali približne odgovore koji su već ovlaštena službena lica u intervju davala. S obzirom na strukturu ispitanika, ovim ispitivanjem su pokriveno kako manipulacije od mikro i malih poreznih obveznika, tako i najvećih poreznih obveznika koji iskazuju porez na dobit u FBiH. Posebnu pažnju ćemo posvetiti tehnikama poreznih prevara koji su prisutne kako kod malih, srednjih tako i kod velikih privrednih društava kao i indikatore koji ukazuju na takve prevare. Naglasit ćemo posebno šta se razlikuje kada su u pitanju manipulacije finansijskim izvještajima kod velikih poreznih obveznika, u odnosu na mikro, mala i srednja pravna lica. Vršeci odabir ispitanika, izabrana lica su više godina radili na poslovima inspekcijskih nadzora, a i pored toga najveći broj ispitanika ima iskustva u knjigovodstvenim agencijama prije upošljavanja u poreznoj upravi na poslovima poreznih inspektora. Ispitanici su odabrani sa teritorije FBiH iz različitih Kantonalnih poreznih ureda i inspektora Središnjeg ureda koji vrše kontrolu velikih poreznih obveznika. Prema strukturi ispitanici su anonimizirani brojevima u cilju anonimnosti istih, a u prvih sedam su inspektori koji su učestvovali u kontroli velikih poreznih obveznika, a od 008. do 021. su inspektori koji vrše kontrole malih poreznih obveznika kako su kategorisani prema zakonu i njihova struktura predstavljena je kako slijedi:

Tabela 3. Struktura ispitanika

Redni broj	Šifra ispitanika	Spol	Životna dob. godine	Funkcija	Radno iskustvo
1	001	Ž	39	Porezni inspek.	8 godina
2	002	Ž	42	Porezni inspek.	5 godina
3	003	Ž	63	Porezni inspek.	24 godina
4	004	M	42	Porezni inspek.	8 godina
5	005	M	48	Porezni inspek.	17 godina
6	006	Ž	39	Porezni inspek.	7 godina
7	007	M	48	Porezni inspek.	10 godina
8	008	Ž	40	Porezni inspek.	8 godina
9	009	M	47	Porezni inspek.	8 godina
10	010	Ž	35	Porezni inspek.	2 godine
11	011	Ž	47	Porezni inspek.	4 godine
12	012	Ž	38	Porezni inspek.	6 godina
13	013	Ž	49	Porezni inspek.	2 godine
14	014	M	43	Porezni inspek.	6 godina
15	015	M	43	Porezni inspek.	9 godina
16	016	Ž	35	Porezni inspek.	3 godine

17	017	M	49	Porezni inspek.	22 godine
18	018	Ž	50	Porezni inspek.	17 godina
19	019	M	48	Porezni inspek.	8 godina
20	020	Ž	49	Porezni inspek.	8 godina
21	021	Ž	64	Porezni inspek.	20 godina

Izvor: Izrada autora prema podacima prikupljenim provođenjem intervjua

Obzirom na strukturu ispitanika korištenjem tehnike polustrukturiranog (slobodnog) intervjua, osnovu za vođenje razgovora činila je njegova unaprijed određena skica (Mužić, 1999). Tokom planiranja i provođenja istraživanja nastojali smo valjano dokumentirati korake u provođenju (protokol istraživanja, određivanje učesnika i analiza podataka), a sve s ciljem povećanja vjerodostojnosti podataka (Buljan, 2021).

Prilikom pripreme za intervju utvrdili smo okvirna pitanja kojih smo se nastojali pridržavati, a koja smo određenim redoslijedom postavljali tokom vršenja intervjua. U slučaju potrebe postavljana su dodatna pitanja, međutim s obzirom da se radi o službenim licima koja dovoljno poznaju materiju, za tim je bilo rijetko potrebe. U praksi je lakše voditi strukturirani intervju ali smo se odlučili za polustrukturirani intervju zbog slobode izražavanja, a posebno što se radi o ispitanicima koji imaju određeno povjerenje sa ispitivačem, te da su se na takav način, tokom intervjua, ispitanici mogli otvoriti za iskreni razgovor. U cilju ostajanja na temi zbog određene opuštenosti i poznanstva između ispitanika i ispitivača postavljana su više direktnih pitanja kako se ne bi svrha ispitivanja izgubila u neformalnom razgovoru, a u cilju da se prikupe bitni podaci. U određenim situacijama nakon razgovora precizirani su odgovori. Za kategorizaciju odgovora koristili smo iskaz ispitanika do kojih se dolazilo provođenjem intervjua sa ispitanicima te vršenjem transkripta u dijelovima koji su se smatrali najznačajnijim. Prilikom intervjua fokusirali smo se na okvirna istraživačka pitanja koja smo prilikom prijave teme odredili a koje je tokom razgovora trebalo preći. Ova pitanja su obuhvatala nekoliko ciljeva. Istraživanje analiziranjem i ukazivanje na najčešće tehnike prevara u finansijskim izvještajima, a koji također, čine najveću korekciju kada je u pitanju porez na dobit. Pored toga je trebalo ukazati na potrebu ranog otkrivanja poreznih prevara kako bi se izbjeglo da se one otkriju kada je budžet već oštećen. Također jedan od ciljeva je bio identifikovati indikatore poreznih prevara tzv. "crvene zastavice" u privrednim društvima koji ukazuju na mogućnost preventivnog djelovanja te načina sprečavanja prevara.

U skladu sa zacrtanim ciljevima istraživanja i nakon iščitavanja transkripta intervjua, metodom interpretativne analize podataka koji su prikupljeni, najvažnije odgovore tokom razgovora smo izdvojili, kao i ključna zapažanja ispitanika koja smo nastojali klasifikovati i objedinili kao odgovore te predstaviti rezultate provedenih intervjua.

Metodološki pristup istraživanja obuhvata analizu relevantne literature, zakonskih propisa i praksi, kao i iskustva poreznih inspektora koji su direktno uključeni u nadzor i kontrolu provođenja zakona iz oblasti direktnih poreza. Rezultati ovog istraživanja pružit će temelje za razumijevanje trenutnog stanja u oblasti poreznih prevara i pomoći u kreiranju efikasnijih politika za njihovo suzbijanje, što je od ključne važnosti za stabilnost i razvoj ekonomije FBiH.

6.2. Rezultati istraživanja

Prilikom provođenja intervjua postavljeno je deset direktnih pitanja na koja su u određenim segmentima ispitanici direktno i kratko odgovarali, dok se na određena pitanja nisu mogli izjasniti, jer im odgovor nije bio jednostavan ili o njemu nisu dovoljno upoznati.

1. Prilikom vršenja vršenja inspekcijskog nadzora, da li je više slučajeva da je porezna obaveza iskazana manje od one koju ste kontrolom utvrdili ili više iskazana od one koja ste kontrolom utvrdili?

“Rad na crno, koji ima obilježje radnog odnosa, a nije zakonito ugovoren ili nema valjanu pravnu osnovu (zapošljavanje rezidenata bez ugovora o radu ili zapošljavanje stranih državljana bez radnih dozvola) odnosno za koji nije uspostavljena odgovarajuća prijava na obvezna osiguranja u skladu s posebnim propisima se u praksi naročito pojavljuje u ugostiteljstvu, sezonskim poslovima, uslužnim zanimanjima (npr. frizerski i kozmetički saloni), a nerijetko i u trgovačkim i drugim obrtničkim djelatnostima (pekare, kafići i sl).”

(002, 42)

“Smanjuju dobit povećavanjem troškova koristeći različite modalitete prevarne djelatnosti od onih koji su “lakše” uočljivi, do onih za koje je potrebna detaljnija analiza. Tako npr. Vrlo česti slučajevi “modusi operandi” su fiktivno fakturisanje konsultantskih usluga gdje nema podataka o imenima i prezimenima osoba iz predmetne konsultantske kuće koje su obavile ugovoreni posao; U više slučajeva kod iskazivanja manje porezne obaveze podneseni su izvještaji o počinjenom krivičnom djelu nadležnom tužilatvu.”

(007, 48)

Analizirajući odgovore na pitanje koje se odnosi na rezultate inspekcijskih nadzora „da li je više slučajeva da je porezna obaveza iskazana manje od one koja se kontrolnom utvrdi ili više iskazana od one koja se utvrdi kontrolom?“ dolazimo do zaključka da su odgovori koji su ispitanici dali u najvećem broju, da se radi o manje iskazanoj poreznoj obavezi.

Analizirajući odgovore kao i dijelove koji smo iznijeli iz transkripta, vidljivo je da je svaki sagovornik odgovorio, bez dileme, da je to slučaj iskazivanje manje porezne obaveze od one koja je utvrđena kontrolom. Prilikom intervjua, vidjet ćemo da su inspektori imali priliku da utvrde da su porezni obveznici iskazivali i veću poreznu obavezu od stvarne, u cilju iskazivanja boljeg finansijskog rezultata i poslovanja društva, a zbog kreditnog rejtinga. Pored nastojanja da se banci prikaže pozitivan rezultat poslovanja, postoje i drugi motivi, kao što su dobijanje određenih poslovnih ugovora, kao što su ugovori sa državnim tijelima ili učestvovanje na tenderima. Pored navedenog, treća situacija kada porezni obveznici iskazuju bolji finansijski rezultat od stvarnog jeste u slučajevima pribavljanja određenih licenci, gdje se kao uslov postavlja pozitivan rezultat poslovanja. Međutim, kako se kroz odgovore može saznati uvijek se radilo o iskazivanju manje porezne obaveze, nasuprot slučajevima da porezni obveznici prikazuju veći prihode a time već u poreznu obavezu, koje su rijetki, a mogu biti povezani sa određenim interesima poreznih obveznika.

2. Koje su najčešće tehnike poreznih prevara na koje ste nailazili u inspekcijskim nadzorima?

“Najčešće manipulacije su se odnosile, pored ovih gore navedenih gdje je vlasnik, odgovorno lice u firmi, podmirivao svoje vlastite potrebe na teret firme, fiktivni troškovi najčešće nematerijalne prirode (npr. istraživanje tržišta, usluge savjetodavne, itd.) gdje porezni obveznik nije mogao pravdati iste, tražili smo konkretnu dokumentaciju, gdje, šta, tko, elaborat davatelja savjeta itd.), fiktivni troškovi plaćanje preko blagajne, dobavljač privatna farma uopće ne obavlja djelatnost, itd.), izvučen novac preko blagajne a fiktivni troškovi teretili finansijski rezultat, otpis robe bez dokaza da se to stvarno desilo, da je roba bila oštećena, kvarna itd., kalo rastur i lom bez komisijski utvrđenog stanja.”
(021, 64)

“Najzastupljenije je bilo priznavanje ličnih troškova kao troškova poslovanja. To je nekako postala praksa, da se koristi imovina društva kao lična a posebno kada postoji business bankovna kartica. Česti slučajevi su bili sa putnim nalogima ali to sam i rekao da se koristi u privatne svrhe pa se evidentira kao poslovni rashod.”
(009, 47)

“Ima ih više koje se javljaju kao stalno prisutne, a one su transferne cijene, prikrivanje prihoda, rashodi koji nisu opravdani, najčešće u vezi sa povezanim licima.”
(004, 42)

Analizom odgovora na pitanje „*koje su najčešće tehnike poreznih prevara na koje su inspektori u inspekcijskim nadzorima nailazili?*“ odgovori su bili u većem dijelu približno isti. Međutim uzmemo li u obzir da su ispitanici bili i inspektori koji vrše kontrole velikih poreznih obveznika moramo istaći da se njihova iskustva razlikuju djelimično u nekoliko segmenata, kada su u pitanju tehnike kojima se služe porezni obveznici, kako bi platili manju poreznu obavezu. Uzimajući sveukupne odgovore ispitanika došli smo do određenog broja najčešćih tehnika kojima se služe porezni obveznici koje smo svrstali redoslijedom po brojnosti u odgovorima. U ovom dijelu izdvoji ćemo određene tehnike kojima se služe samo veliki porezni obveznici a do kojih smo došli kroz odgovore inspektora koji vrši kontrolu velikih poreznih obveznika.

Najčešće tehnike kojima se služe porezni obveznici su:

- Plaćanje po fakturama za usluge, za koje je teško provjeriti da li su te usluge i izvršene;
- Priznavanje određenih rashoda koji su učinjeni u neposlovne svrhe;
- Porezni obveznici ne iskazuju tržišne cijene usluga između povezanih društava;
- Plaćanje faktura povezanim društvima u inostranstvu za usluge “rente” za uposlenike koji su prijavljeni kod pravnog lica u Bosni i Hercegovini, a matično društvo iz inostranstva za isto to lice, fakturiše punu platu i doprinose u zemlji gdje je sjedište osnivača;
- Sljedeći najčešći oblik manipulacije finansijskim izvještajima, jeste ne pridržavanje rashoda na ime kamata između povezanih društava, a koji se prema Pravilniku o primjeni zakona o porezu na dobit naziva pojmom „istanjena kapitalizacija“;
- Manipulacije tehnikom fakturisanja za određene usluge za koje to lice ili društvo nije uopće ni registrovano;
- Korištenje službenih automobila u svrhe, za koje nije dokazano da su bile u cilju sticanja prihoda, odnosno poslovne svrhe;
- Korištenje službenih računa kroz takozvanu „business karticu“ kojim se izmiruju, plaćaju lični troškovi menadžera ili direktora ili drugog ovlaštenog lica koje raspolaže navedenom karticom;
- Rad „na crno“, odnosno prodaja robe bez iskazivanje prihoda kao i rashoda za nabavku istih;
- Rashodi koji su prikazani i priznati u poreznom bilansu, a koji se odnose najčešće na određene usluge koje su teško provjerljive, ali za koje se mogu imati određeni izvještaji, koje u kontrolama privredna društva obično ne posjeduju, a odnose se na istraživanje tržišta, održavanja raznih mreža, programa i slično;
- Zaključivanje ugovora o djelu za poslove iz osnovne djelatnosti kako bi se smanjili rashodi na ime doprinosa;
- Korištenje poreznih olakšica bez ispunjenih uslova za iste, a jedna od njih, koja se često koristi, jeste olakšice za novouposlene radnike;

- Otpis robe odnosno zaliha bez opravdanog razloga, odnosno bez adekvatne dokumentacije, odnosno dokaza da se taj događaj stvarno desio i da je opravdan i bez izvještaja bilo kakve komisije o otpisu;

Analizom odgovora dobivenih tokom intervjua sa ovlaštenim licima, došli smo do podatka da se određene prevarne tehnike kod velikih poreznih obveznika u jednom dijelu razlikuju u odnosu na tehnike prevare kod poreznih obveznika razvrstanih u mikro, mala i srednja preduzeća. Te tehnike se koriste najčešće u sklopu povezanih društava, velikih korporacija, a one se odnose na sljedeće tehnike:

- Transferne cijene nisu provedene u skladu sa zakonom i principom formiranja cijena „van dohvata ruke“, odnosno tržišnih cijena, po pitanju pozajmica i plaćanja kamata na te pozajmice,
- Priznavanja rashoda za kamate koje se po Zakonu o porezu na dobit, odnosno Pravilniku o primjeni zakona o porezu na dobit ne mogu priznati, jer ulaze u kategoriju nepriznatih rashoda, koji se u Pravilniku naziva “istanjena kapitalizacija”, a što podrazumijeva da porezni obveznik može priznati rashod na ime kamata prema povezanom licu, do četverostrukog iznosa upisanog i uplaćenog kapitala,
- Treća tehnika koja se pokazalako vrlo česta, kod velikih poreznih obveznika, jeste takođe, ponovo sa povezanim licima, a po pitanju pružanja određenih usluga, koje su za naš porezni sistem i način dokazivanja teško dokaziva i mjerljiva. Ona se odnose na to da li su ispoštovani principi formiranja cijene „van dohvata ruke“, za određene usluge. U ovim situacijama inspektori su uskraćeni za mogućnost procjene realnih cijena pruženih usluga jer ne postoje određeni parametri koji bi se mogli primijeniti kako bi se dokazalo da određena usluga nije plaćena u skladu sa tržišnim cijenama,
- Četvrti način, tehnika, koja se primjenjuje kod velikih poreznih obveznika takođe se tiče odnosa između osnivača čije je sjedište u inostranstvu i kćerki firmi čiji je sjedište u BiH, odnosno FBiH, gdje se od strane osnivača fakturiše takozvana „renta“ za određena zaposlena lica. Prema tim fakturama osnivač u inostranstvu, fakturiše punu platu i doprinose koji se na ime radnika plaćaju u matičnoj državi osnivača, a pored toga kćerka firma u FBiH, je te iste radnike prijavila u radni odnos i za njih plaća platu i doprinose u FBiH. Najčešće su ovakve bruto plate u kćerci firmi mnogo manje, nego što se vrši fakturisanje tzv. „rente“ iz matičnog društva.

Kako vidimo, prema analizama odgovora koji su ispitanici dali, najčešće tehnike prevara prilikom obračuna poreznih obaveza, dešava se između povezanih društava. Stoga povezana društva, i situacije da su menadžer i vlasnik ili direktor i vlasnik isto lice, može se smatrati crvenom zastavicom kada je u pitanju manipulacija finansijskim izvještajima. Ovo dokazuje da se u slučaju transakcija između povezanih lica, ne posjedovanje adekvatne dokumentacije, izvještaja, studija o transfernim cijenama, koji bi dokazali da su sve transakcije, bez sumnje iskazane u skladu sa principom „van dohvata ruke“, može

smatrati indikatorom da se mogu očekivati različite tehnike prevarnih radnji prilikom formiranja finansijskih izvještaja, a u konačnici prijavljivanja manje porezne obaveze.

3. Koji su bili indikatori poreznih prevara, odnosno manipulacija u finansijskim izvještajima, na koje ste nailazili tokom vršenja inspekcijskog nadzora?

“Porezni obveznici vršili priznavanja ličnih troškova kao troškove poslovanja (npr: plaćanje ličnih troškova- kroz npr. kupovine, sipanje goriva, i slični troškovi koji se nisu mogli dovesti u vezu sa poslovanjem), previsoki rashodi vezani za transakcije sa povezanim licima, kršenje zakonskih odredbi u vezi sa priznavanjem poreskih poticaja u vezi sa novprimljenim uposlenicima”

(016, 35)

“Najznačanija manipulacija koja je finansijski uticala na oporezivanje dobiti se odnosila na fiktivni ugovor koji je povećavao rashod i odliv gotovine u neko povezano društvo.”

(005, 48)

Kada su u pitanju odgovori na pitanje „*koji su indikatori poreznih prevara, odnosno manipulacije u finansijskim izvještajima na koje ste nalazili tokom vršenja inspekcijskih nadzora?*“ ispitanici su najčešće odgovarali da su to situacije u vezi sa povezanim licima. Naime najčešći indikatori koji se navode su:

- Veliki prihodi, a pored toga veliki rashodi prema povezanim društvima,
- Povezana društva sa većim brojem transakcija i veliki broj troškova za pružanje usluga,
- Veći broj angažovanih lica po ugovorima odjelu,
- Poslovanje sa velikom dobiti, veliki prihodi, mali troškovi,
- Visoki rashodi vezani za transakcije sa povezanim licima,
- Mali broj prijavljenih radnika u odnosu na obim poslovanja,
- Konstantno loše poslovanje, a velika imovina vlasnika, menadžera,
- Vlasnik je i odgovorno lice, menadžer u firmi.

Analizom navedenih rezultata uviđamo da su ispitanici dali najčešće odgovor da se jedan od indikatora poreznih prevara i manipulacije finansijskim izvještajima može smatrati situacija kada povezana društva imaju veći broj transakcija kao i ukoliko se radi o istom fizičkom licu koji je i vlasnik i menadžer (direktor) u društvu.

4. Koji oblik manipulacija finansijskim izvještajima je bio najzastupljeniji u vašem dosadašnjem iskustvu provođenja kontrola?

“Najzastupljenije manipulacije finansijskim izvještajima su bile u vezi transakcija sa povezanim pravnim licima, bilo da se radi o transfernim cijenama ili nekim drugim nedokazanim poslovnim događajima tako da se svodi na nerealno iskazivanje prihoda ili rashoda.”

(004, 42)

“Fiktivni troškovi, plaćanje preko blagajne ili da je izvučen novac preko blagajne a fiktivni troškovi teretili finansijski rezultat (utvrdili smo da dobavljač, privatna firma uopće ne obavlja djelatnost, kontaktiran vlasnik itd.), otpis robe bez dokaza da se to stvarno desilo, da je roba bila oštećena, kvarna itd., kalo rastur i lom bez komisijski utvrđenog u momentu nadzora nego se knjiži sa 31.12. do zakonom propisane stope.”

(021, 64)

Na pitanje koji oblik manipulacije finansijskim izvještajima je bio najzastupljeniji prema iskustvu ispitanika, isti su davali gotovo identičan odgovor, naime radi se o transfernim cijenama. Pored transfernih cijena ispitanici koji su kontrolirali velike porezne obveznike ističu da su prisutne često i korekcije poreznog bilansa na ime rashoda koji su nepriznati po principu nepriznavanja rashoda zbog „istanjene kapitalizacije“, a što je opet u vezi sa povezanim društvima, a koji na pozajmice od povezanih društava plaćaju kamatu ili drugi vid naknade, te koji u konačnici čini rashod iznad četverostrukog iznosa kapitala društva. Pored pomenutih manipulacija ispitanici su spomenuli i fakturisanje usluga i priznavanje istih u rashod, a za koje nije bilo adekvatnih dokaza da su se usluge stvarno i desile. Na posljednjem mjestu kao česte manipulacije su spomenute isplate preko blagajne za troškove koji se prikazuju kao da su napravljeni u poslovne svrhe, a za koje ne postoji dovoljno dokaza.

5. Koji je oblik manipulacija u finansijskim izvještajima najznačajnije (finansijski) uticao na oporezivu dobit?

“Manipulacije finansijskih izvještaja i neiskazivanja prihoda ima u slučajevima kad evidentira stvarni promet preko fiskalnog uređaja, pa na kraju radnog dana isti reklamira bez vjerodostojnog razloga i time prikriva ostvareni prihod.”

(003, 63)

“Najznačajniji uticaj na oprezivu dobit ima skrivanje prihoda, te prikazivanje rashoda koje nemaju veze s poslovanjem firme, te korekcije po poreznom bilansu nepriznatih rashoda.”

(017, 49)

Kada su u pitanju oblici manipulacija finansijskim izvještajima koji je najviše utiču na oporezivanje dobiti u inspekcijskim nadzorima u dosadašnjoj praksi kada sublimiramo odgovore na navedeno, ispitanici su naveli sljedeće:

- U dosadašnjim kontrolama transferne cijene su se pokazale kao najzastupljenije, a takođe iz njih su proizašle najznačajnije porezne obaveze,
- U kontrolama kod velikih poreznih obveznika česte situacije jesu da osnivač za pružene usluge ispostavlja fakture koje su upitne sa aspekta događaja, a takođe i sa aspekta cijena navedenih usluga, što se opet povezuje sa transfernim cijenama, te istanjena kapitalizacija kao vid nepriznavanja rashoda što utiče na poreznu osnovicu,
- Jedan od oblika manipulacija iz kojih su proizlazile najveće porezne obaveze jesu neiskazivanje prihoda koji su evidentirani putem fiskalnog uređaja te nisu uneseni kao takvi u finansijski rezultat društva,
- Također vezano za promet preko fiskalnog uređaja manipulacije koje su najviše uticale na oporezivanje dobiti, jesu da je porezni obveznik svakog dana nakon evidentiranja prometa preko fiskalnog uređaja, za izvršene usluge, vršio storniranje tog prometa bez ikakvog osnova,
- Dešava se da porezni obveznik izvrši evidentiranje prometa preko fiskalnog uređaja, izda fakture, a nakon nekog vremena fakture stornira bez opravdanog razloga, bez da je izvršio storniranje evidentiranog prometa putem fiskalnog uređaja gdje se na takav način očituju i navedene manipulacije,
- Jedan od ispitanika je naveo da je najznačajnija obaveza utvrđena na osnovu faktura koje izdavalo lice koje niti je registrovano niti ima uslove i mogućnosti da pruži uslugu koja je se navodi prilikom fakturisanja. Takve usluge su fakturisane na osnovu određenih lažnih ugovora o saradnji između društava.

Sljedeći značajni oblici manipulacija koji su doveli do značajnih utvrđenih poreznih obaveza su troškovi koji su u vezi sa plaćanjima koja se ne odnose na poslovanje društva a koja su vršena od strane ovlaštenih lica koji su ujedno i vlasnici, te se često dolazi do utiska da fizička lica ne razlikuju ličnu imovinu od imovine društva.

6. Prema vašem dosadašnjem iskustvu u inspekcijskim nadzorima, koji su to najčešći prihodi i rashodi na osnovu kojih ste vršili korekcije dobiti kroz porezni bilans poreznih obveznika?

“Što se tiče neiskazivanja prihoda, najčešći slučaj je neevidentiranje prometa, odnosno prodaja “na crno” usluga, ili robe koja je nabavljena “na crno”. To svakako prouzrokuje i ne prikazivanje rashoda posovanja vezanih za ne prikazani promet. Kada su u pitanju drugi slučajevi ne prikazanih rashoda, u većini slučajeva su bili vezani za troškove službenih putovanja.”

(003, 47)

“Preuranjeno priznavanje prihoda ili izdavanje fiktivne fakture u tekućoj godini, kako bi prihod bio veći i veća dobit i eventualni bonusi, a onda se isti storniraju u sljedećoj godini.”

(018, 49)

“Prihodi su bili po pitanju neiskazanih prihoda koji su evidentirani kroz fiskalni uređaj a fakture stornirane dok su rashodi povezani sa fiktivnim ugovorima ili uslugama za koje nema dokaza da su izvršene.”

(005, 48)

Na pitanje „*koji su najčešći prihodi i rashodi na osnovu kojih su vršene korekcije poreznog bilansa?*“ ispitanici su davali ponovo približno slične odgovore, a iz kojih možemo izdvojiti nekoliko:

- Ponovo su najznačajnije korekcije koji su vršene u vezi sa transfernim cijenama, za pružene pozajmice, dok se za pružene usluge između povezanih društava ističe da nisu u mogućnosti provjeriti da li su transferne cijena utvrđene po principu „van dohvata ruke“ jer nemaju adekvatne podatke o cijenama na tržištu za određene usluge,
- Drugi vid korekcije vezan je za neiskazani prihod koji je evidentiran putem fiskalnog uređaja,
- Nep priznati rashod za ulaganje u određene projekte koji nisu dokumentovani ili koji nemaju veze sa poslovanjem društva,
- Čest oblik manipulacija su manipulacije po pitanju kapitalnih dobitaka i gubitaka,
- Korekcije na osnovu utvrđenih neevidentiranih prihoda od prodaje robe i usluga odnosno prodaja bez izdavanja fakture ili fiskalnog računa, te povezanih troškova a koji su otkriveni u postupku kontrole,
- Korekcije po pitanju prihoda je da gdje su putem fiskalnog uređaja više prikazani prihodi nego što je iskazan u bilansu uspjeha, te se za isti iznos vrši korekcija,
- Rashodi vezani za amortizaciju, otpis potraživanja i ne dokumentovani rashodi su jedan od manipulacija koji utiču na korekciju prilikom utvrđivanja poreza na dobit,
- Preuranjenog priznavanje prihoda u tekućoj godini, kako bi se dobio veći rezultat i ostvari određeni bonus, a onda se isti prihodi storniraju u sljedećoj godini.

Kako vidimo ispitanici su dali odgovore slične kao i na pitanja vezana za manipulacije finansijskim izvještajima, a što potvrđuje da su situacije s kojima se susreću prilikom inspeksijskog nadzora, bilo da se radi o malim, srednjim ili velikim poreznim obveznicima, preduzećima, približno slične, odnosno manipulacije se svode na nenevidentiranje prihoda, i potrebe sredstava preduzeća u lične svrhe te manipulacije vezane za transferne cijene i poslovanje između povezanih društava.

7. Kroz vaše iskustvo, iz kojih manipulacija u finansijskim izvještajima je proizašla najveća utvrđena porezna obaveza?

“Angažman uposlenika na osnovu ugovora o djelu, odnosno neprijavljeni radnici, tj. neplaćanje obaveznih doprinosa.”

(019, 48)

“Priznavanje ličnih troškova (menadžera/direktora ili zaposlenika – korist) kao troškova poslovanja društva, čime se umanjuje osnovica poreza na dobit, a istovremeno ne obračunavaju “puni” ili “mali” doprinosi, ovisno o uslovima radnog angažmana.”

(010, 35)

Na pitanje „iz kojih manipulacija u finansijskim izvještajima je proizašla najveća utvrđena porezna obaveza?“ ispitanici su ponovo navodili da se tu radi o „transfernim cijenama“ kao i već pomenutoj takozvanoj „renti“ iz kojih su proizašle najznačajnije porezne obaveze kao i promet preko fiskalnog uređaja kojim se na razne načine manipulira, te nastoji izbjeći da se iskaže tačna porezna obaveza. Shodno tome manipulacije iz kojih su proizašli najveći porazne obaveze jesu:

- Korekcije na osnovu utvrđenih transfernih cijena ili poslovanja između povezanih društava,
- Manipulacije sa prometom evidentiranim putem fiskalnog uređaja i njegovo storniranje odnosno reklamiranje te neprikazivanjem kroz finansijski rezultat,
- Korekcije na osnovu kapitalnih dobitaka i gubitaka i neiskazivanju prihoda,
- Isplata ličnih troškova upravi društva ili drugim licima koji su angažovani u radni odnos,
- Manipulacije koje su u vezi sa korištenjem poreznih poticaja u vezi novoprimitljenih uposlenika,
- Rashodi koji su dokumentovani, ali koji se ne mogu dovesti sa poslovanjem društva i ostvarivanjem prihoda,

Otpis potraživanja za koji nema adekvatne i dokumentacije.

8. Da li smatrate da postoje preventivne mjere na sprečavanju manipulacijama u finansijskim izvještajima?

“Češće i detaljnije inspekcijske kontrole (kombinovane sa drugim inspekcijama npr. uporedne kontrole direktnih i indirektnih poreza), češći popisi od strane nezavisne komisije, češće revizije od strane nezavisnog revizora, češća obaveza predaje finansijskih izvještaja nadležnim agencijama, pooštavanje zakonskih kazni i krivične odgovornosti.”
(001, 39)

“Ne direktno ali spoznaja o sankcijama koje su bile izrečene za iste ili slične manipulacije u finansijskim izvještajima može dovesti da se “važne” ili procjenjuje “isplativost” s obzirom na posljedice zbog manipulacije finansijskim izvještajima.”
(013, 49)

Kada su u pitanju preventivne mjere u sprječavanju manipulacija finansijskim izvještajima ispitanici su davali različite odgovore i naglašavali da postoje određene mjere, ali s obzirom na odgovore koji su davali određeni ispitanici može se konstatovati da postoji nejasnoća kod ispitanika šta bi bile preventivne, a šta represivne mjere. Stoga izdvajamo samo određene odgovore koji ukazuju na preventivne mjere a to su:

- Inspekcijski kontrole kombinovane sa drugim inspekcijskim organima,
- Češće revizije od strane nezavisnih revizora,
- Povremeno oglašavanje o rezultatima rada inspektora koji objavljuju u medijima,
- Edukacije i kontrole,
- Interne i eksterne revizije a kao i adekvatna primjena tehnologija posebno računovodstvenih programa.

Pored navedenog ispitanici su ukazivali na različite mogućnosti preventivnog djelovanja a ona bi se odnosila na sljedeće:

- Strožije kazne za računovođe u slučaju da se utvrdi da kroz poslovne knjige nisu adekvatno vršili knjiženja, iskazivali finansijski rezultate u skladu sa propisima,
- Potreba da ministarstvo finansija donosi stav i stavove po različitim pitanjima iz oblasti poreznih zakona, te iste objavljuje javno kako bi svi porezni obveznici imali mogućnost pristupa takvim stavovima i da prilagodi svoje poslovanje i evidentiranje kroz poslovne knjige u skladu sa istim,
- Također neki od ispitanika su smatrali da se sa većim obimom i krivičnim sankcijama prema računovodstvenim agencijama i revizorima može uticati na prevenciju manipulacija u finansijskim izvještajima.

Gotovo polovina ispitanika nije smatrala da postoje preventivne mjere po pitanju manipulacije finansijskim izvještajima ili su naveli „da“ i „nije poznato“. Ovakvi rezultati intervjua ukazuju da su ispitanici jasno istakli da ne postoji mjere prevencije osim što su predlagali da se takve određene mjere uvedu.

9. Koje preventivne mjere smatrate najadekvatnijim odgovorom na manipulacije finansijskim izvještajima?

“Veći obim prekršajnih i krivičnih kazni prema računovodstvenim agencijama i internim računovođama, radi preveniranja manipulacije finansijskim izvještajima.”

(016, 35)

“Pooštavanje zakonskih mjera za sve dokazane oblike manipulacije, takođe, smanjenjem cenzusa (donje granice utajenog poreza) za krivičnu odgovornost za poreznu utaju, te oduzimanje na takav način stečene imovine.”

(001, 39)

Kako vidimo na pitanje „koje preventivne mjere smatrate najadekvatnijim odgovorom na manipulacije finansijskim izvještajima?“ odgovore možemo svrstati na nekoliko a tu su:

- Redovne kontrole u periodu od pet godina a po mogućnosti i plan kontrola za svako pravno lice u najdužem periodu od pet godina a po potrebi i mogućnosti i češće,
- Strožije kažnjavanje i veći obim izricanja prekršajnih sankcija,
- Smanjenje donje granice cenzusa utaje poreza za pokretanje krivične odgovornosti kao i oduzimanje tako stečene imovine,
- Ispitanici su naveli i druge mjere kao što su pojačane interne kontrole, edukacije, izmjene određenih zakonskih regulativa kako bi se postrožile sankcije.

Analizom datih odgovora najviše ispitanika je spomenulo da je najbolja preventivna mjera da se kontrole vrši redovno u periodu od pet godina poslovanja, a što u dosadašnjoj praksi nije bio slučaj kako zbog manjka materijalnih sredstava tako i broja uposlenih za provođenje inspeksijskih nadzora. S tim u vezi bitno je spomenuti da Porezna uprava i porezni inspektori imaju ovlaštenja i dužni su vršiti nadzor nad provođenjem preko deset ključnih poreznih zakona kao i podzakonskih akata. Veliki broj zakona i podzakonskih akata nad kojima se vrši nadzor, zbog obima posla u provođenju, onemogućava Poreznu upravu i nadležne inspektore da vrši redovnije kontrole svih poslovnih subjekata.

10. Koji su razlozi manipulacije finansijskim izvještajima prema vašem mišljenju?

“Erozija porezne osnovice i defraudacija (utaja) poreza, čime se svjesno izbjegava plaćanje javnih prihoda ili se novac nelegalno “izvlači” sa računa društava i koristi u druge svrhe koje nemaju poslovni karakter. Osim toga, manipulacijom finansijskih izvještaja može se vršiti i “pranje” novca, tj. unošenje nezakonito stečenog novca (ili imovine u cjelini) u regularne novčane tokove.”

(010, 35)

““Uljepšavanje” finansijskog položaja pravnog lica kako bi korisnici finansijskih izvještaja bili prevareni u cilju privlačenja budućih investicija, radi dobijanja kredita, rasta cijena dionica i slično.”

(006, 39)

“Iskazivanje manje osnovice za porez na dobit i samim tim manja obaveza za porez na dobit. Moguće je iskazivanje postepenog povećanja dobiti kao pokazatelj uspješnosti poslovanja zbog zaduživanja kod banaka kao i postepeno smanjivanje dobiti i iskazivanje gubitka zbog planiranja gašenja poslovanja.”

(013, 49)

Kada su u pitanju motivi vršenja manipulacija finansijskim izvještajima neophodno je skrenuti pažnju da je naš porezni sistem i porezna stopa poreza na dobit kao i poreza na dohodak jedna od najnižih poreznih stopa. Stoga aspekt jedna od veoma važnih tema jeste i motiv za vršenje manipulacija finansijskim izvještajima. U nekim državama motivi za manipulaciju finansijskim izvještajima mogu biti previsoka stopa poreza na dobit kao i poreza na dohodak koji plaćaju privredni subjekti. S druge strane manipulacije u iskazivanju boljih poslovnih rezultata dešavaju se na tržištima gdje je razvijena ekonomija gdje svako lice koje investira, prati finansijski rezultat društava u koja želi investirati, a praćenje se dešava i od strane banaka, a radi procjene boniteta subjekata kojima plasiraju finansijska sredstva, pa se u takvim situacijama dešava da se manipulira u cilju iskazivanju boljih finansijskih rezultata.

Kada je u pitanju FBiH ispitali smo stavove ispitanika o kakvim motivima se radi kod kontrolisanih poreznih obveznika kada su u pitanju manipulacije kroz finansijske izvještaje. Ispitanici su u najvećem broju slučajeva iskazali da su motivi plaćanje manje porezne obaveze. Pored navedenog ispitanici su ukazali na jedan fenomen koji je karakterističan za naše područje, a to je da se od strane vlasnika i osnivača privrednih društava imovina društva poistovjećuje sa ličnom imovinom, privatnom imovinom osnivača pa se i raspolaganje imovinom društva vrši suprotno zakonskim odredbama. S obzirom na istaknuto, motiv za manipulacije finansijskim izvještajima, pored plaćanja manje porezne obaveze jest izvlačenje imovine društva i korištenje u privatne svrhe. Pored navedenih motiva ispitanici su u manjem broju naveli kao razlog manipulacija u

finansijskim izvještajima, a kada je u pitanju iskazivanje boljeg finansijskog rezultata, da je to u cilju prikazivanja bolje uspješnosti poslovanja, zbog zaduživanja kod banaka kao i mogućnost ispunjavanja uslova za učeće na tenderima ili dobijanje licenci.

6.3. Studije slučaja

6.3.1. Studija slučaja I

Jedan od najpoznatijih primjera porezne prevare u FBiH odnosi se na korištenje fiktivnih faktura za nepostojeće usluge. Ovaj oblik prevare uključuje izdavanje lažnih faktura za usluge koje nikada nisu pružene, s ciljem smanjenja oporezive dobiti i izbjegavanja plaćanja poreza na dobit.

U 2021. godini, Porezna uprava FBiH pokrenula je inspekcijski nadzor nad jednim preduzećem iz sektora IT usluga. Ovo preduzeće je prijavljivalo značajno visoke troškove za konsultantske usluge, dok je istovremeno ostvarivalo relativno niske prihode u poređenju s obimom svog poslovanja.

Tokom inspekcijskog nadzora, porezni inspektori su zatražili uvid u poslovne knjige i fakture preduzeća. Analizom dostavljene dokumentacije, utvrđeno je da se veliki broj faktura odnosio na usluge savjetovanja i istraživanja, koje su navodno pružale firme iz susjednih zemalja. Međutim, detaljnim provjerama, inspektori su otkrili da su te firme bile ili neaktivne ili su imale minimalne poslovne aktivnosti, što je bilo neobično za obim navedenih usluga.

Metode prevare:

- Lažne fakture: Preduzeće je pribavljalo fakture od fiktivnih firmi za usluge koje nikada nisu pružene. Ove fakture su korištene za prikazivanje troškova u poslovnim knjigama, čime se smanjivala oporeziva dobit.
- Preuveličani troškovi: U slučajevima gdje su usluge zaista pružene, njihova vrijednost je bila znatno napuhana. Naprimjer, savjetodavne usluge koje su realno vrijedile nekoliko hiljada maraka bile su fakturisane na desetine hiljada maraka.
- Korištenje povezanih lica: Preduzeće je angažovalo povezana lica ili firme iz drugih zemalja koje su zapravo bile pod kontrolom istih vlasnika. Ove transakcije su bile osmišljene kako bi izgledale legitimno, ali su zapravo služile za prebacivanje dobiti i smanjenje poreznih obaveza.

Nakon što su inspektori utvrdili nepravilnosti, preduzeću je naloženo da plati dodatni porez na dobit, zajedno s kamatama i kaznama za utaju poreza. Vlasnici preduzeća su također bili suočeni s krivičnim prijavama zbog falsifikovanja poslovne dokumentacije i

utaje poreza. Ukupna suma koja je bila predmet porezne prevare iznosila je nekoliko stotina hiljada maraka, što je predstavljalo značajan gubitak za državni budžet.

Ovaj primjer jasno pokazuje kako preduzeća koriste sofisticirane metode za izbjegavanje poreznih obaveza, uključujući korištenje fiktivnih firmi i lažnih faktura. Također, ističe važnost inspeksijskog nadzora i saradnje između različitih institucija, kako bi se efikasno otkrile i sankcionisale porezne prevare.

6.3.2. Studija slučaja II

Još jedan čest primjer porezne prevare u FBiH je prikrivanje stvarnog prometa i neevidentiranje gotovinskih transakcija. Ova metoda se često koristi u sektorima poput ugostiteljstva, maloprodaje i građevinarstva, gdje su gotovinske transakcije uobičajene.

U 2022. godini, Porezna uprava FBiH pokrenula je inspeksijski nadzor nad lancem restorana koji je prijavljivao značajno niže prihode u poređenju s prosječnim prometom sličnih objekata. Sumnje su se pojavile nakon prijave konkurenata i bivših zaposlenika koji su tvrdili da se veliki dio prometa ne evidentira.

Tokom inspeksijskog nadzora, porezni inspektori su primijetili da su prijavljeni promet i u poslovnim knjigama znatno niži od stvarnog broja gostiju i obima prodaje. Inspektori su izvršili nekoliko nenajavljenih posjeta restoranima, tokom kojih su tajno pratili broj narudžbi i gostiju, a zatim upoređivali te podatke s prijavljenim prometom.

Metode prevare:

- Neevidentiranje gotovinskih transakcija: Restoran je prijavljivao samo dio gotovinskih transakcija, dok je ostatak prometa ostajao neevidentiran. Prihodi od ovih transakcija su se direktno koristili za pokrivanje troškova ili su deponovani na privatne račune vlasnika, bez evidencije u poslovnim knjigama.
- Korištenje duplih blagajni: Restoran je koristio dvije blagajne – jednu za evidentiranje manjih, prijavljenih prometa, i drugu za evidentiranje stvarnih prometa koji su ostali neevidentirani u poslovnim knjigama. Ova praksa omogućavala je restoranu da prijavi samo dio stvarnih prihoda, čime su izbjegavali plaćanje poreza na dohodak i PDV-a.
- Manipulacija s računalnim sistemima: Korištenje softvera za blagajne koji omogućava brisanje ili izmjenu računa. Ovaj softver je omogućavao da se stvarni promet smanji unosom nižih iznosa ili potpunim brisanjem određenih transakcija iz sistema.

Nakon otkrivanja nepravilnosti, restoranu je naloženo da plati dodatni porez na dohodak, PDV, zajedno s kamatama i kaznama za utaju poreza. Vlasnici restorana suočili su se s krivičnim prijavama zbog falsifikovanja poslovne dokumentacije i utaje poreza. Ukupna

suma koja je bila predmet porezne prevare procijenjena je na stotine hiljada maraka, što je predstavljalo značajan gubitak za državni budžet.

Ovaj primjer jasno pokazuje kako preduzeća koriste sofisticirane metode za prikrivanje stvarnog prometa i neevidentiranje gotovinskih transakcija. Također, ističe važnost inspekcijskog nadzora, upotrebe modernih tehnologija za praćenje prometa, i saradnje između različitih institucija kako bi se efikasno otkrile i sankcionisale porezne prevare.

6.3.3. Studija slučaja III

Jedan od čestih primjera porezne prevare u FBiH je Rad "na crno" ili neformalno zapošljavanje. Ova praksa omogućava firmama da smanje izbjegavaju plaćanje poreza na dohodak i doprinosa za penzijsko i zdravstveno osiguranje, te smanje troškove rada.

U 2024. godini, Porezna uprava FBiH pokrenula je inspekcijski nadzor nad preduzećem iz sektora trgovine naftom i naftnim derivatima koje je prijavljivalo visoke troškove poslovanja, dok su stvarni rezultati poslovanja bili daleko ispod očekivanih. Inspekcijskim nadzorom, utvrđeno je da su vršene isplate radnicima preko računa, kako prijavljenim, tako i neprijavljenim, a da za iste nisu uplaćeni pripadajući porezi i doprinosi, te su kao takvi knjiženi na različite troškove poslovanja.

Metode prevare:

- Isplata plate radnicima više od prijavljenog iznosa i isplata plate neprijavljenim radnicima: Preduzeće je isplaćivalo plaće prijavljenim radnicima iznad prijavljenog iznosa, a za koje nisu plaćeni pripadajući porezi i doprinosi, te vršilo isplatu plaća neprijavljenim radnicima, za koje, također, nisu plaćeni pripadajući porezi i doprinosi.
- Lažno prikazivanje troškova: Preduzeće je isplate prijavljenim i neprijavljenim radnicima knjižilo direktno na troškove za razne usluge, koje nisu izvršene i za koje nisu posjedovali fakture. Ovakav način knjiženja je korišten i za povećanje ukupnih troškova i smanjenje porezne osnovice.
- Manipulacija knjigovodstvenim evidencijama: U knjigovodstvenim evidencijama firme, fiktivni troškovi su knjiženi kao stvarni troškovi, uz falsifikovanje prateće dokumentacije kao što su ugovori i izvještaji o izvršenim uslugama.

Nakon otkrivanja prevare, preduzeću je naloženo da plati dodatne poreze na doprinose, zajedno s kamatama i kaznama za utaju poreza. Vlasnici preduzeća suočili su se s krivičnim prijavama za falsifikovanje poslovne dokumentacije i utaju poreza. Ukupna suma koja je bila predmet porezne prevare procijenjena je na nekoliko stotina hiljada maraka, što je značajno oštetilo državni budžet.

Ovaj primjer pokazuje koje sve metode koriste preduzeća za izbjegavanje plaćanje poreza na dohodak i doprinosa za penzijsko, zdravstveno i osiguranje od nezaposlenosti,

smanjujući tako troškove rada, ali istovremeno fiktivno povećanje ostalih troškova za izvršene usluge. Porezna uprava FBiH mora kontinuirano raditi na unapređenju svojih inspekcijskih metoda i korištenju modernih tehnologija za praćenje i analizu podataka. Pored toga, potrebna je strožija regulacija i češći inspekcijski nadzori nad firmama koje prijavljuju mali broj radnika i troškove rada, a neuobičajeno visoke ostale troškove. Edukacija poreznih obveznika o zakonskim obavezama i rizicima povezanim s poreznim prevarama također igra ključnu ulogu u borbi protiv ovakvih nezakonitih aktivnosti.

6.4. Opis nalaza istraživanja

Ovaj odjeljak pruža kratak pregled glavnih nalaza istraživanja o temi poreznih prevara u FBiH, temeljenih na analizi dostupne literature, prethodnih radova i javnodostupne dokumentacije.

Nalazi istraživanja pokazuju da su porezne prevare značajan izazov za ekonomiju FBiH, s dubokim socioekonomskim posljedicama. Analiza transkripta intervjua, studija slučaja je identifikovala nekoliko ključnih tehnika poreznih prevara koje se često koriste, kao što su manipulacija finansijskim izvještajima u vidu skrivanja prihoda i lažnog prikazivanja troškova, manipulacije između povezanih privrednih društava, što direktno utječe na umanjenje porezne osnovice i gubitak prihoda za državu.

Pored toga, istraživanje je naglasilo važnost rane detekcije poreznih prevara radi sprečavanja većih finansijskih gubitaka za državni budžet. Nedostatak adekvatne regulative i nedovoljna transparentnost često stvaraju plodno tlo za ovakve nezakonite aktivnosti, što zahtijeva jačanje zakonskih propisa i intenziviranje inspekcijskih nadzora kao ključne preventivne mjere.

Konačno, identifikacija indikatora i motiva poreznih prevara, kao i njihovo razumijevanje, ključni su koraci u razvoju efikasnih strategija za suzbijanje ovog problema.

Ovaj sažetak pruža osnovni pregled ključnih nalaza istraživanja o poreznim prevarama u FBiH, naglašavajući potrebu za daljim istraživanjem i implementacijom preventivnih mjera radi zaštite ekonomske stabilnosti i integriteta poreskog sistema.

6.4.1. Najčešće tehnike poreznih prevara

Ovaj dio istraživanja se bavi detaljnom analizom najčešće korištenih tehnika poreznih prevara, koje su prepoznate kroz proučavanje literature i prethodnih istraživanja. Porezne prevare predstavljaju ozbiljan problem za poreske sisteme širom svijeta, pa tako i u FBiH, a koriste se razne metode kako bi se smanjile porezne obveze ili potpuno izbjeglo plaćanje poreza.

Jedna od glavnih tehnika je manipulacija finansijskim izvještajima, gdje se lažno prikazuju prihodi ili troškovi s ciljem smanjenja porezne osnovice. Ova manipulacija uključuje taktike poput naduvavanja troškova ili smanjenja prihoda kako bi se umanjila obveza plaćanja poreza. Također, skrivanje prihoda predstavlja čestu metodu, gdje se koriste strategije poput korištenja off-shore računa, fiktivnih faktura ili nelegalnih transfernih cijena kako bi se izbjegle porezne obaveze. Osim toga, lažno prikazivanje troškova podrazumijeva evidentiranje izmišljenih ili nerealnih troškova s ciljem smanjenja dobiti i poreznog duga, što se postiže pretjeranim otpisima, lažnim troškovima ili manipulacijom fakturama.

Kroz analizu istraživanje pruža dublji uvid u različite tehnike koje se koriste u poreznim prevarama te njihovu kompleksnost i utjecaj na integritet poreskog sistema FBiH.

6.4.2. Posljedice poreznih prevara na budžet i poslovno okruženje

Porezne prevare imaju značajan utjecaj na ekonomski i socijalni pejzaž, posebno u FBiH, te je ključno razumjeti njihov širi utjecaj. Jedna od glavnih posljedica je smanjenje prihoda od poreza, što direktno pogađa državni budžet, a istraživanja kvantificiraju gubitke i propuštene prihode. Također, zbog nedostatka tih prihoda ograničavaju se sredstva za javne investicije, što negativno utječe na planiranje i realizaciju ključnih projekata, poput onih u oblasti infrastrukture, obrazovanja i zdravstva. Porezne prevare dovode i do iskrivljenja tržišta, stvarajući nelojalnu konkurenciju za poštene porezne obveznike, čime se dodatno otežava poslovno okruženje u FBiH, što je analizirano kroz primjere i studije slučaja.

Kroz detaljnu analizu istraživanja pruža se sveobuhvatan uvid u različite aspekte utjecaja poreznih prevara na državni budžet i poslovno okruženje u FBiH, naglašavajući njihovu složenost i potrebu za efikasnijim mjerama suzbijanja.

6.4.3. Mjere za borbu protiv poreznih prevara

S obzirom na složenost poreznih prevara, ključno je razumjeti strategije razvijene za povećanje uspješnosti u suzbijanju ovih nezakonitih aktivnosti. Jačanje zakonskih propisa predstavlja jedan od glavnih pristupa, a istraživanja pokazuju kako promjene u zakonima povećavaju efikasnost u otkrivanju i kažnjavanju poreznih prevara. Povećanje inspeksijskih nadzora također igra važnu ulogu u smanjenju prevara, a analize pokazuju kako su učestaliji nadzori i promjene u metodologiji inspekcija utjecale na smanjenje nepravilnosti. Edukacija javnosti, koja podiže svijest o poreznim obavezama i posljedicama poreznih prevara, dokazana je kao efikasan preventivni alat, a različiti programi podizanja svijesti među građanima i poslovnim subjektima doprinose smanjenju prevara. Također, primjena tehnoloških rješenja, poput digitalizacije poreznih procesa i analize podataka, postaje ključna u borbi protiv poreznih prevara.

Kroz analizu podataka dobijenih u istraživanju pruža de dublji uvid u različite strategije i pristupe koji se koriste u borbi protiv poreznih prevara, naglašavajući njihovu kompleksnost i važnost koordiniranih napora svih relevantnih aktera.

6.4.4. Indikatori i motivi poreznih prevara

Razumijevanje ovih faktora ključno je za uvid u uzroke i dinamiku poreznih prevara te za kreiranje djelotvornih strategija za njihovo suzbijanje. Ekonomski i finansijski faktori igraju značajnu ulogu, jer nestabilni ekonomski uslovi mogu podsticati porezne prevare. Psihološki i sociološki faktori uključuju percepciju o pravednosti poreznog sistema, stavove prema riziku otkrivanja, kao i utjecaj društvenih normi na poštovanje poreznih obveza. Pravni i institucionalni faktori, poput neefikasne primjene zakona, korupcije ili loše saradnje između institucija, također doprinose pojavi poreznih prevara, dok regulatorne promjene i reforme mogu pomoći u njihovom smanjenju. Tehnološki razvoj, s druge strane, donosi nove izazove, ali i prilike u borbi protiv poreznih prevara.

Kroz detaljnu analizu istraživanje pruža dublji uvid u različite faktore koji utječu na pojavu poreznih prevara, ističući kompleksnost ovog problema i važnost multidisciplinarnog pristupa u borbi protiv njih.

6.5. Diskusija

6.5.1. Osvrt na glavne nalaze

U ovom istraživanju pruža se detaljna interpretacija ključnih nalaza istraživanja o poreznim prevarama, koji su identifikovani kroz temeljnu analizu dostupne literature i provedenog istraživanja. Nalazi istraživanja sagledani su iz različitih perspektiva kako bi se dublje razumjeli razni faktori koji doprinose kompleksnosti ovog problema.

Analiza literature otkriva da porezne prevare predstavljaju značajan izazov za ekonomiju i društvo, s obiljem različitih tehnika koje se koriste u praksi. Ključni nalazi ukazuju na to da nedostatak transparentnosti, nedovoljan inspekcijski nadzor i nedostatak svijesti o poreznim obavezama predstavljaju ključne faktore koji pogoduju porastu poreznih prevara.

Dodatno, istraživanje je identifikovalo da posljedice poreznih prevara imaju dubok utjecaj na budžet i poslovno okruženje. Smanjenje prihoda od poreza ograničava sredstva dostupna za javne investicije i usluge, dok nelojalna konkurencija iskrivljuje tržište i ugrožava poštene privrednike.

Kroz različite perspektive analize, istaknuti su indikatori i motivi koji stoje iza poreznih prevara. Identifikovani su faktori kao što su ekonomska nejednakost, nedostatak adekvatne zakonske regulative i kompleksnost poreskog sistema koji olakšavaju

nezakonite aktivnosti i nemogućnost organa da iskontrolirše sve porezne obveznike u periodu poslovanja posljednjih pet godina.

Možemo zaključiti da je razumijevanje kompleksnih faktora i međusobnih veza između različitih aspekata poreznih prevara ključno za razvoj efikasnih strategija suzbijanja ovih nezakonitih praksi. Integracija prethodnih nalaza s preporukama za daljnja istraživanja može pridonijeti jačanju poreskog sistema i osiguranju poštenijeg poslovnog okruženja.

6.5.2. Povezivanje s prethodnim radovima

Interpretacija glavnih nalaza u ovom istraživanju bitno je povezana s prethodnim istraživanjima i relevantnom literaturom iz oblasti poreznih prevara. U cilju dubljeg razumijevanja različitih aspekata ovog kompleksnog problema, ključni nalazi ovog istraživanja uspoređeni su s rezultatima drugih istraživanja kako bi se identifikovale sličnosti, razlike te dodatna objašnjenja koja su ponuđena kroz prethodne radove.

Istraživanja koja su prethodno provedena istakla su da porezne prevare imaju širok spektar negativnih posljedica na ekonomiju, društvo i institucije. Nalazi su pokazali da nedostatak transparentnosti, nedovoljan inspeksijski nadzor i kompleksnost poreskog sistema doprinose porastu poreznih prevara. Usporedbom s prethodnim radovima, ova studija potvrđuje važnost ovih faktora te ističe njihov utjecaj na efikasnost poreskog sistema.

Dodatno, istraživanja su identifikovala različite tehnike poreznih prevara koje se koriste u praksi, poput falsifikovanja dokumenata, izbjegavanja plaćanja poreza putem offshore kompanija ili manipulacije podacima. Kroz komparativnu analizu s prethodnim radovima, ovo istraživanje doprinosi razumijevanju raznolikosti i dinamike ovih tehnika u različitim ekonomskim kontekstima.

Povezivanje s relevantnom literaturom iz oblasti, pruža dodatne uvide u različite motive iza poreznih prevara, kao što su ekonomska nejednakost, nedostatak integriteta poreskih obveznika ili nedostatak adekvatne pravne regulative. Analizom prethodnih radova, ovo istraživanje ističe važnost razvoja sveobuhvatnih strategija za suzbijanje poreznih prevara koje uključuju edukaciju, jačanje inspeksijskih kapaciteta te poboljšanje zakonskog okvira.

U konačnici, povezivanje s prethodnim radovima omogućava ovom istraživanju da kontekstualizira svoje nalaze unutar postojećeg teorijskog i empirijskog okvira te doprinosi daljnjem razvoju teorijskih i praktičnih strategija za efikasno suzbijanje poreznih prevara.

6.5.3. Ograničenja analize

Jedno od osnovnih ograničenja ovog istraživanja je bio ograničeni opseg dostupne literature o poreznim prevarama u specifičnom kontekstu Bosne i Hercegovine. Iako je provedena detaljna analiza relevantnih studija i javnodostupnih izvora, neki aspekti teme mogli su ostati nedovoljno pokriveni ili nedovoljno istraženi. Ove nedostatke smatram da je dijelom nadoknadio istraživanje provedeno metodom polustrukturiranog intervjua sa licima koji su direktno uključeni u procesu nadzora provođenja zakona iz nadležnosti Porezne uprave kao jedine institucije nadležne za direktno oporezivanje.

Također, nedostatak specifičnih podataka o pojedinim slučajevima poreznih prevara može ograničiti dubinu analize i preciznost zaključaka. Pitanja poput nedostatka transparentnosti u objavljenim izvještajima ili ograničen pristup relevantnim podacima mogli su utjecati na potpunost i detaljnost istraživanja.

Metodološke prepreke također su bile prisutne, uključujući ograničenja analize zbog različitih pristupa istraživanju i metodologije koja se koristila u prikupljanju podataka. Naprimjer, varijabilnost u definicijama poreznih prevara ili različite metode prikupljanja podataka u prethodnim studijama mogu utjecati na usporedivost i generalizaciju rezultata.

Unatoč navedenim ograničenjima, ovo istraživanje je pridonijelo dubljem razumijevanju problema poreznih prevara kroz analizu dostupne literature a posebno što je obuhvatilo prevare koje vrše kako mikro, mala, srednja i velika preduzeća. Prepoznavanje ograničenja omogućava kontekstualizaciju i interpretaciju rezultata, ističući potrebu za budućim istraživanjima koja će adresirati nedostatke i proširiti znanje u ovoj važnoj oblasti.

6.5.4. Preporuke za daljnja istraživanja

Na temelju nalaza i ograničenja ovog istraživanja, iznesene su preporuke za buduća istraživanja poreznih prevara, usmjerene na poboljšanje metodoloških pristupa i razvoj novih strategija. Preporučuje se proširenje istraživanja na druge regije i države kako bi se omogućilo upoređivanje različitih jurisdikcija i njihovih pristupa u borbi protiv poreznih prevara. Također, buduća istraživanja trebala bi se dublje posvetiti specifičnim vrstama prevara, poput manipulacija s poreznim odbicima ili lažnih faktura, naročito iz perspektive knjigovođa i agencija koje vode poslovne knjige. Primjena kvantitativnih metoda pružila bi preciznije podatke o učestalosti i finansijskim gubicima uzrokovanim prevarama, dok bi kombinacija kvantitativnih i kvalitativnih pristupa omogućila sveobuhvatan pogled na problematiku. Osim toga, naglašava se potreba za boljom dostupnošću podataka i većom transparentnošću u istraživanjima, kroz saradnju s relevantnim institucijama. Konačno, važno je procijeniti učinkovitost postojećih zakonskih mjera, edukacija i inspeksijskih aktivnosti kako bi se unaprijedila prevencija poreznih prevara.

Implementacija ovih preporuka može doprinijeti razvoju naprednih strategija za suzbijanje poreznih prevara, što će rezultovati poboljšanim funkcionalnim i pravednim poreznim sistemom.

7. ZAKLJUČAK

U okviru ovog istraživanja, realizovali smo nekoliko ključnih ciljeva nastojeći pružiti sveobuhvatan uvid u problematiku poreznih prevara u FBiH. Kroz detaljnu analizu i istraživanje, ispunili smo postavljene ciljeve koji su ključni za razumijevanje i borbu protiv ovih nezakonitih radnji.

Konceptualni pogled kroz prizmu ovog istraživanja ukazuje na posebnu ulogu Porezne uprave FBiH kao i ulogu inspeksijskog nadzora nad provođenjem fiskalnih zakona. Istraživanje je obuhvatilo širok krug ispitanika koji u svom radu vrše inspeksijski nadzor kako malih, srednjih tako i velikih preduzeća koji su obveznici plaćanja direktnih poreza. Uzimajući u obzir provedeno istraživanje i prezentirane rezultate, zaključuje se da je postignut cilj istraživanja te da je adekvatno riješen i osnovni problem koji je definisan ciljevima istraživanja do kojih smo nastojali doći.

U prvom dijelu istraživanja fokusirali smo se na identifikaciju i analizu najčešćih tehnika prevara koje se koriste u finansijskim izvještajima radi umanjenja porezne osnovice. Analizirajući odgovore koji su ispitanici u intervju davali možemo ih generalizovati te ukazati na odgovore istraživačkih pitanja. Generalno govoreći, najčešće tehnike prevara u u sistemu direktnih poreza u FBiH su: plaćanje po fakturama za usluge za koje teško provjeriti da li su izvršene, transferne cijene koje nisu iskazane u skladu sa zakonom, rashodi koji se ne mogu povezati sa poslovanjem društva, zloupotreba poreznih olakšica. Kada su u pitanju tehnike koje se najčešće koriste, posebno je ukazano na prevarne tehnike koje se koriste u društvima koja su kategorizirana kao veliki porezni obveznici, a čije tehnike prevare i manipulacije finansijskim izvještajima najčešće povezujemo sa poslovanjem povezanih društava kako u Bosni i Hercegovini tako i povezanost sa društvima izvan Bosne i Hercegovine. Ove tehnike prevare posebno se ističu kod fakturisanja usluge tzv "rente" za uposlenike kao i "istanjena kapitalizacija" koja je u vezi sa nepriznavanjem rashoda koji se fakturišu na ime kamata na pozajmice. Ove prakse značajno smanjuju oporezivu osnovicu i doprinose izbjegavanju poreza, što ima negativne posljedice po državni budžet i ekonomiju u cjelini.

Jedan od ključnih ciljeva bio je naglasiti važnost ranog otkrivanja poreznih prevara. U istraživanju smo ukazali na potrebu za proaktivnim pristupom poreznih organa u prepoznavanju indikatora prevara, prije nego što one nanesu značajnu štetu državnom budžetu. Istaknuli smo da rana detekcija može spriječiti velike finansijske gubitke i omogućiti bržu reakciju i korektivne mjere.

Identifikacija indikatora i motiva poreznih prevara, poznatih kao "crvene zastave", u privrednim društvima je ključna za preventivno djelovanje i sprečavanje poreznih

prevara. Na temelju istraživanja, kreirali smo listu indikatora koji mogu ukazivati na potencijalne porezne prevare, kao što su neobično nizak prijavljeni promet, visoki rashodi uz rast prihoda, neusklađenost između prijavljenih prihoda i imovine, veliki broj transakcija između povezanih lica, nepravilnosti u iskazivanju prihoda sa povezanim licima, osnivač i odgovorno lice u istoj osobi. Ovi indikatori mogu služiti poreznim inspektorima kao alat za rano otkrivanje i sprečavanje poreznih prevara.

Detaljno smo analizirali postojeće porezne zakonske propise u oblasti direktnih poreza, kako bismo razumjeli, u kojoj mjeri oni stimulišu ili destimulišu poreznu evaziju. Kroz analizu smo identifikovali slabosti u zakonskom okviru, koje omogućavaju prostor za porezne prevare.

Kroz realizaciju ovih ciljeva, istraživanje je pružilo sveobuhvatan pregled tehnika poreznih prevara, ukazalo na važnost ranog otkrivanja i analiziralo zakonski okvir, te identifikovalo indikatore prevara. Ovi rezultati su važan doprinos razumijevanju i borbi protiv poreznih prevara u FBiH, te pružaju smjernice za buduće politike i mjere u ovoj oblasti. Na osnovu prikupljenih podataka i analiza, najčešće tehnike poreznih prevara u sistemu direktnih poreza u FBiH uključuju:

- Lažno prikazivanje troškova: Prikazivanje nepostojećih ili preuveličanih troškova kako bi se smanjila oporeziva dobit,
- Prikazivanje plaćanja nepostojećih usluga: Kreiranje fiktivnih faktura za usluge koje nikada nisu pružene,
- Plaćanje po fakturama za usluge za koje je teško provjeriti da li su te usluge izvršene,
- Porezni obveznici ne iskazuju tržišne cijene usluga između povezanih društava,
- Manipulacije tehnikom fakturisanja usluga za određene usluge za koje to lice ili društvo nije uopće ni registrovano,
- Korištenje službenih automobila u svrhe za koje nije dokazano da su bile u cilju stjecanja prihoda odnosno poslovne svrhe,
- Korištenje službenih računa kroz takozvanu „business karticu“ kojom se izmiruju, plaćaju lični troškovi menadžera ili direktora ili drugog ovlaštenog lica koje raspolaže navedenom karticom,
- “Rad na crno” odnosno prodaja robe bez iskazivanje prihoda kao i rashoda za nabavku istih,
- Zaključivanje ugovora o djelu za poslove iz osnovne djelatnosti kako bi se smanjili rashodi na ime poreza i doprinosa,
- Korištenje poreznih olakšica bez ispunjenih uslova za iste, a jedan od najčešćih jeste olakšice za novouposlene radnike.

Pored navedenih tehnika istaknute su tehnike prevare koje se posebno često javljaju za kategoriju “veliki porezni obveznici” a koju čine:

- Transferne cijene nisu provedene u skladu sa zakonom i principom formiranja cijena „van dohvata ruke“, odnosno tržišnih cijena, po pitanju pozajmica i plaćanja kamata na te pozajmice,
- Priznavanja rashoda za kamate koje se po Zakonu o porezu na dobit, odnosno Pravilniku o primjeni zakona o porezu na dobit, ne mogu priznati jer ulaze u kategoriju nepriznatih rashoda, koji se u Pravilniku naziva “istanjena kapitalizacija”, a što podrazumijeva da porezni obveznik može priznati rashod na ime kamata prema povezanom licu, do četverostrukog iznosa upisanog i uplaćenog kapitala,
- Treća tehnika poreznih prevara koja se pokazala kod velikih poreznih obveznika jeste takođe ponovo sa povezanim licima, a po pitanju pružanja određenih usluga koje su za naš porezni sistem i način dokazivanja teško dokazive i mjerljive. U ovim situacijama inspektori su uskraćeni za mogućnost procjene realnih cijena pruženih usluga jer ne postoje određeni parametri koji bi se mogli primijeniti kako bi se dokazalo da određena usluga nije plaćena u skladu sa tržišnim cijenama,
- Četvrti način, tehnika koja se primjenjuje kod velikih poreznih obveznika takođe se tiče odnosa između osnivača čije je sjedište u inostranstvu i kćerki firmi čiji je sjedište u BiH, odnosno FBiH, gdje se od strane osnivača fakturiše takozvana „renta“ za određena zaposlena lica. Prema tim fakturama ta lica su prijavljena kod osnivača u inostranstvu i osnivač fakturiše punu platu i doprinose koje se na ime tog radnika plaćaju u matičnoj državi osnivača, a pored toga kćerka firma u FBiH je ta lica prijavila u radni odnos i za njih plaća platu i doprinose u FBiH. Najčešće su ove plate u kćerci firmi zbirno mnogo manje, nego iznos fakturisane tzv. „rente“ iz matičnog društva.

Za efikasnu borbu protiv poreznih prevara preporučuju se sljedeće mjere:

- Edukacija i svijest: Podizanje svijesti među poreznim obveznicima o važnosti poštivanja poreznih propisa i posljedicama prevara.
- Inspekcijski nadzor: Intenziviranje kontrola i inspekcijskih nadzora od strane Porezne uprave FBiH u periodu ne dužem od pet godina.
- Tehnološka rješenja: Korištenje naprednih tehnoloških alata za praćenje i analizu finansijskih podataka.

Osnovni motivi za porezne prevare, ukoliko generalizujemo rezultate istraživanja, su plaćanje manje poreza i ostvarivanje imovinske koristi.

Neadekvatna zakonska regulativa svakako predstavlja plodno tlo za činjenje poreznih prevara. Slabosti u zakonskom okviru, nedorečeni ili zastarjeli zakoni, te nedostatak strožih kazni, omogućavaju poreznim obveznicima da pronađu rupe u zakonu i izbjegnu plaćanje poreza. Stoga je neophodno kontinuirano unapređivati zakonsku regulativu kako bi se smanjila mogućnost za porezne prevare.

Neke porezne prevare su krivično djelo, a u ovisnosti od nivoa ozbiljnosti i namjere. Neke porezne nepravilnosti mogu biti rezultat grešaka ili neznanja, a ne namjernog pokušaja prevare. Pravni sistem pravi razliku, između administrativnih prekršaja, koji se mogu kazniti novčanim kaznama ili drugim sankcijama, i krivičnih djela, koja uključuju namjeru da se prevari država i koja mogu dovesti do krivičnih sankcija, uključujući zatvorske kazne.

Porezne prevare predstavljaju jedan od najizazovnijih problema s kojima se suočava ekonomija FBiH. Njihove posljedice sežu mnogo dublje od pukog finansijskog gubitka. One imaju širok spektar posljedica koje značajno utječu na društvo, poslovno okruženje i državni budžet. Kroz detaljnu analizu različitih aspekata ovog problema, istraživanje pruža dublji uvid u prirodu poreznih prevara, razloge njihove pojave i posljedice koje proizlaze iz njih.

Kada su u pitanju indikatori poreznih prevara, generalizirajući odgovore, zaključujemo da su indikatori manipulacije finansijskim izvještajima najčešće, veliki prihodi pored toga veliki rashodi prema povezanim društvima, povezanost društava po bilo kojoj osnovi kao i veliki broj transakcija između istih, veliki broj angažovani lica po ugovoru o djelu, visoki prihodi mali broj zaposlenih, kontinuirano loše poslovanje a velika imovina vlasnika i menadžera. Jedan od najčešćih indikatora koji su ispitanici navodili jeste povezanost prevarih manipulacija finansijskim izvještajima sa povezanim društvima između kojih se odvija veći broj transakcija.

Kada su u pitanju brojnost manipulacija, odnosno učestalost manipulacija koje su bile najzastupljenije, ispitanici su davali približene odgovore pa se takve manipulacije mogu generalizovati. Najčešće manipulacije koje se dešavaju kod velikih poreznih obveznika jesu neiskazivanje prihoda u skladu sa Zakonom i Pravilnikom koji uređuje način iskazivanja prihoda u transakcijama sa povezanim licima, odnosno transferne cijene, kao i rashoda nastalih na ime kamata za pozajmice koji se u pravilniku nazivaju "istanjena kapitalizacija". Kada su u pitanju transferne cijene, zastupljene su u istoj mjeri i kod malih i srednjih preduzeća, dok se kod njih još dodatno javljaju razne vrste nepriznatih rashoda, rashodi koji se ne mogu dovesti u vezu sa poslovanjem kao i rashodi koji su prikazani kao rashodi iz poslovanja, a za koje nema adekvatne dokumentacije ili su korišteni za potrebe vlasnika ili menadžera.

Manipulacije koje su najčešće značajno utjecale na poreznu obavezu, jesu one povezane sa transfernim cijenama. Pored navedenih, najzastupljenije manipulacije koje utiču na oporezivanje dobiti, jesu neiskazivanje prihoda ili manipulacije sa prihodima koji su evidentirani putem fiskalnog uređaja. Ove manipulacije dešavaju se kao što je i navedeno neiskazivanjem prihoda u finansijskim izvještajima, a koji su prikazani putem fiskalnog uređaja ili nepravilnim i nezakonitim storniranjem prihoda koji su evidentirani kroz fiskalni uređaj. Takođe u istraživanju ispitanici su istakli koji su to najčešći prihodi i rashodi na osnovu kojih su vršene korekcije u poreznom bilansu. I kroz ovo pitanje ispitanici su dali približno iste odgovore, gdje možemo zaključiti da se u ovom slučaju

radi o transfernim cijenama, neevidentiranim prihodom kao i kapitalnim dobitcima i gubicima. Pored toga isticano je da je bilo slučajeva kada su ulaganja vršena u objekte koji nisu u vezi sa poslovanjem društva niti sa ostvarivanjem prihoda.

Generalizirajući odgovore iz istraživanja, manipulacije iz kojih je proistekla najveća porezna obaveza, ponovo su povezane sa transfernim cijenama kao i istanjenom kapitalizaciji i fakturisanju tzv. rente od povezanih lica. Ovdje moramo istaći da se u ovom slučaju radi o velikim poreznim obveznicima, međutim, sa malim razlikama isto je i kod malih i srednjih preduzeća. Drugi oblik manipulacija iz kojih je proizašla najveća porezna obaveza jesu neevidentiranje prometa. Također, jedna od manipulacija koje su najznačajnije utjecale na visinu porezne obaveze su priznavanje ličnih troškova kao troškova poslovanja društva od strane menadžera, kao i neprikazivanje prihoda od iznajmljivanja nekretnina.

Kada su u pitanju preventivne mjere kroz istraživanje smo došli do zaključka da u našem poreznom sistemu ne postoje preventivne mjere koje bi utjecale na sprečavanje manipulacija u finansijskim izvještajima. Kroz ovo istraživanje ispitanici su davali odgovore, kako bi trebalo i kojim mjerama, vršiti preventivno djelovanje, kako bi se suzbile manipulacije finansijskim izvještajima. Jedna od ključnih preporuka jeste da se vrše redovne kontrole u kombinaciji sa drugim inspekcijskim organima. Kada su u pitanju preventivne mjere koje bi se smatrale najadekvatnijim odgovorom, možemo zaključiti da su ispitanici naveli da su to redovne kontrole u periodu od pet godina, strožije kažnjavanje i veći obim izricanja prekršajnih sankcija, smanjenje donje granice za utaje poreza i za pokretanje krivične odgovornosti, pojačane interne kontrole, edukacije, izmjene određenih zakonskih regulativa kako bi se postrožile sankcije.

Kada su u pitanju razlozi za manipulacije finansijskim izvještajima sublimirajući odgovore možemo zaključiti da je to izbjegavanje plaćanja poreza i sticanje imovinske koristi na koju nije plaćen porez. Ovo možemo uzeti kao ključni razlog manipulacije finansijskim izvještajima koji su ispitanici potvrdili. Ispitanici su direktno uključeni u inspekcijski nadzor, nadzor nad provođenjem zakona, te su se bez dileme mogli uvjeriti koji su razlozi manipulacija. Kroz odgovore niko nije isticao nepoznavanje propisa kao uzrok iskazivanja manje porezne obaveze.

Posljedice poreznih prevara u FBiH sežu daleko i imaju dubok uticaj na ekonomiju i društvo. Njihov negativan efekat osjeća se na različitim nivoima, izazivajući ozbiljne posljedice koje zahtijevaju hitne mjere za njihovo rješavanje. Jedan od najvidljivijih efekata poreznih prevara je smanjenje prihoda od poreza, što direktno utiče na budžet FBiH. Porezne prevare stvaraju neloyalnu konkurenciju na tržištu, što izaziva iskrivljenja u poslovanju. Poštene privrednici, koji redovno plaćaju poreze i doprinose, suočavaju se s konkurencijom koja manipuliše finansijskim izvještajima kako bi izbjegla svoje poreske obaveze. To ne samo da dovodi do gubitka poslova i prihoda za poštene privrednike, već i narušava integritet tržišta i poslovnih praksi. Porezne prevare također dovode do gubitka povjerenja građana u poreski sistem i smanjenja efikasnosti javnih institucija. Kada

građani primijete da neki ne plaćaju svoje poreze ili koriste nelegalne prakse kako bi izbjegli plaćanje, to može dovesti do opadanja povjerenja u vladu i pravosudni sistem. Osim toga, nedostatak adekvatne primjene poreskih zakona otežava naplatu poreza i stvara pravnu neizvjesnost koja šteti poslovnom okruženju. Porezne prevare imaju ozbiljan i dugoročan uticaj na ekonomiju i društvo FBiH. Njihovim suzbijanjem, osigurava se pravedniji i održiviji poreski sistem koji podržava ekonomski razvoj i osigurava kvalitetne javne usluge za sve građane.

Analiza postavljenih ciljeva istraživanja predstavlja ključni korak u razumijevanju složenosti i izazova u borbi protiv poreznih prevara u FBiH. Ova analiza jasno ukazuje na potrebu za raznovrsnim pristupima i holističkim strategijama koje će efikasno suzbiti ovu pojavu. Jedan od ključnih ciljeva je ranije otkrivanje poreznih prevara kako bi se spriječilo daljnje širenje njihovih negativnih efekata. Ovo zahtijeva poboljšane mehanizme nadzora i inspekcije, kao i razvoj tehnoloških alata koji mogu identifikovati sumnjive transakcije i obrasce ponašanja. Efikasna borba protiv poreznih prevara zahtijeva jačanje zakonskih propisa koji regulišu poreski sistem. Također je važno osigurati dosljednu primjenu zakona i adekvatne kazne za počinioce. Edukacija javnosti o štetnosti poreznih prevara i važnosti poštenog plaćanja poreza ključna je komponenta u borbi protiv ovih nezakonitih aktivnosti. Informisanje građana o posljedicama poreznih prevara može povećati svijest i odgovornost pojedinaca, što dugoročno doprinosi smanjenju njihove prevalencije. Povećanje inspeksijskih nadzora nad poslovanjem i finansijskim aktivnostima kompanija igra ključnu ulogu u suzbijanju poreznih prevara. Redovne i temeljite inspekcije mogu identifikovati nepravilnosti i nezakonite prakse, te omogućiti brzu intervenciju nadležnih organa. Razumijevanje indikatora i motiva poreznih prevara ključno je za razvoj efikasnih strategija suzbijanja. Identifikacija faktora koji dovode do poreznih prevara omogućava fokusiranje resursa na najranjivija područja i implementaciju ciljanih mjera prevencije. Analiza postavljenih ciljeva istraživanja jasno ukazuje na kompleksnost problema poreznih prevara i potrebu za integriranim pristupom u borbi protiv istih.

Redovni i nepristrani nadzori pomažu u identifikaciji nepravilnosti i pružaju snažnu poruku prevarantima da neće biti tolerisane nezakonite aktivnosti. Osim toga, inspeksijski nadzori mogu imati i preventivni efekat, jer potencijalni prevaranti mogu biti obeshrabreni od pokušaja da izvrše prevaru znajući da će biti podložni inspeksijskom nadzoru. Naravno, edukacija javnosti je također od suštinskog značaja. Građani i poslovni subjekti moraju biti svjesni svojih poreznih obaveza i posljedica nepoštovanja zakona. Informisanje građana o važnosti plaćanja poreza i posljedicama poreznih prevara može pomoći u stvaranju kulture poštovanja zakona i povećanju svijesti o društvenoj odgovornosti. Samo kroz koordinirane napore svih relevantnih aktera, uključujući vladu, privatni sektor, civilno društvo i međunarodne organizacije, može se postići održiv napredak u suzbijanju poreznih prevara i osigurati pravednije i efikasnije funkcionisanje poreskog sistema u FBiH. Ova zajednička angažovanost je ključna za stvaranje okruženja

u kojem se pošteni poreski obveznici cijene i podržavaju, a porezni prevaranti sankcionišu i obeshrabruju od daljeg nepoštenog postupanja.

REFERENCE

1. Bajgorić, N., Somun-Kapetanović, R. (2012). *Uvod u metodologiju naučno-istraživačkog rada*. Sarajevo: Ekonomski fakultet Univerziteta u Sarajevu;
2. Bajramović, E. (2018). "Poreski inspekcijski nadzor: praksa i izazovi u Federaciji Bosne i Hercegovine." Mostar: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Mostaru.
3. Belak, V. (2008). *Kreativno računovodstvo i njegov utjecaj na finansijske izvještaje, Računovodstvo, revizija i finansije*. Zagreb. RRIF;
4. Belak, V. (2011). *Poslovna forenzika i forenzično računovodstvo, borba protiv prevare*. Zagreb. Belak Excelens;
5. Belak, V. (2017). *Lažiranje finansijskih izvještaja, prijevare i računovodstvena forenzika*. Mostar: Fircon. Mostar;
6. Budimir, N. (2015). *Forenzičko računovodstvo i njegov značaj za pouzdanost finansijskih izvještaja u Bosni i Hercegovini*. Pravno- Ekonomski pogledi, str. 1-12;
7. Buljan, I. (2021) Izvještavanje o rezultatima kvalitativnih istraživanja, *Zdravstveni glasnik*, Medicinski fakultet u Splitu broj 7. str. 1-10;
8. Čatović, A. (2020). "Pravni okvir i praksa inspekcijskog nadzora u Federaciji Bosne i Hercegovine." *Economic Review*, 70(2), 143-159.
9. Crain, A. i ostali. (2019). *Essentials of Forensic Accounting (AICPA)*, 2nd Edition;
10. Direktive o administrativnoj suradnji (DAC) i teret dokazivanja u pravnoj praksi. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, str. 549-573;
11. Džafić, Z. (2016). "Inspekcijski nadzor i njegova uloga u poreskom sistemu Federacije BiH." Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.
12. Erickson, Merle and Hanlon, Michelle and Maydew, Edward. (2004). "How much will firms pay for earnings that do not exist? Evidence of taxes paid on allegedly fraudulent earnings". *Journal of Accounting Research*, str. 113-144;
13. Gabrić, D., Miljko, M. (2018). Računovodstvene manipulacije u finansijskim izvještajima poduzeća – istraživanje motivacije i poticaja. *Ekonomska misao i praksa*, 27 (1), 3-27;
14. Hadžić, M., & Osmanović, S. (2018). "Poreska evazija i uloga inspekcijskog nadzora u njenom suzbijanju u FBiH." *Journal of Public Administration and Policy Research*, 9(3), 234-251.
15. Halilčević, E. (2019). *Uloga forenzičke revizije u otkrivanju i sprječavanju finansijskih prevara*. *Tranzicija*, str. 110-123;
16. Halilčević, E. (2020). Uticaj forenzičkog računovodstva na korporativne prevare u Bosni i Hercegovini. *Tranzicija*, str. 64-74;
17. Halilović, N. (2017). "Efikasnost porezne politike u Federaciji BiH." *Ekonomski Pregled*, 68(4), 321-336.
18. Hodžić, K. (2020). "Porezna politika i fiskalna decentralizacija u FBiH." Tuzla: Univerzitet u Tuzli.
19. Isaković-Kaplan, Š. (2016). *Forenzično računovodstvo*, Fojnica. Štamparija Fojnica;
20. Jovašević, D. (2017). *Poreska evazija i poreska utaja u Republici Srbiji – oblici ispoljavanja i mjere suzbijanja*;

21. Kaparavlović, N. (2011). *Uticaj kreativnog računovodstva na kvalitet izveštavanja*. Ekonomski horizonti, str. 155-168;
22. Kapić, R. (2012). *Revizija*, OFF-SET Tuzla.
23. Karić, E. (2015). "Uticaj poreznih zakona na privredni rast u Bosni i Hercegovini." *Ekonomski Pregled*, 66(3), 241-256.
24. Karić, E. (2019). "Fiskalna kontrola i inspeksijski nadzor: iskustva iz Federacije BiH." Tuzla: Ekonomski fakultet Univerziteta u Tuzli.
25. Lal Bhasin Madan. (2016). Accounting Manipulations in Corporate Financial Reports: Study of an Asian Market. *International Journal of Management Sciences and Business Research*. 22-45;
26. Lasić, M. (2018). "Poreski sistem u Federaciji Bosne i Hercegovine: Struktura i izazovi." Sarajevo: Ekonomski fakultet Univerziteta u Sarajevu.
27. Lazović, G. (2016). *Forenzičko računovodstvo i forenzička revizija*. Sarajevo. Torus;
28. Macesich, G. (2000). Međunarodni monetarni fond: Nova Uloga. *Ekonomski pregled*, str. 157-167;
29. Marić, D. (2019). "Direktni porezi u Federaciji BiH: Teorija i praksa." Mostar: Sveučilište u Mostaru.
30. Mešić, D. (2017). "Efikasnost inspeksijskog nadzora u poreznom sistemu Federacije Bosne i Hercegovine." *Časopis za upravne nauke*, 12(1), 89-105.
31. Miles MB, Huberman AM. (1994). *Qualitative Data Analysis: an expanded sourcebook*. Sage, Thousand Oaks;
32. Mužić, V. (1999). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Educa.
33. Novalija, S. (2011) Forenzično računovodstvo i uticaj kreativnog računovodstva na finansijske izvještaje. *Zbornik radova Konferencije o ekonomiji integracija (ICEI)*, str. 567-585;
34. Owens, J., & van Apeldoorn, M. (2019). "Tax Evasion and the European Union: Challenges and Responses." London: Routledge.
35. Papik, M., Papik L. (2020). Detection models for unintentional financial restatements. *Journal of Business Economics and Management*, 64-86; U
36. Perduv, V. (2022). *Računovodstvene manipulacije u finansijskim izvještajima*, *Časopis Poslovne studije*, 231–248;
37. Radović, R., et al. (2018). Utjecaj vlasničke strukture na računovodstveni konzervativizam i upravljanje zaradama', *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, (24), str. 229-256;
38. Rajković, S. (2020). Kreativna računovodstvena praksa: empirijsko istraživanje u
39. Republici Srpskoj, *Naučni časopis za ekonomiju* – 04/20, UDK 657.05:001.891(497.6 RS) originalni naučni rad, DOI: 10.7251/FIN2004021R;
40. Rezaee, Z. Riley, R. (2010). *Financial statement fraud - Prevention and detection*. New Jersey: John Wiley and Sons;
41. Samuelson, A., William, D. (2000). *Ekonomija*. XV izdanje. Zagreb. Mate doo;

42. Saudin, T., Wolfgang, B. (2020). Organizacija poreske administracije u funkciji smanjenja poreske evazije. *Časopis za ekonomiju i tržišne komunikacije Economy and Market Communication Review*, str. 118-135;
43. Šinković, Z. i Pribisalić, L. (2017). Porez na dobit u kontekstu prava Europske unije. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, str. 837-866;
44. *Službene novine FBiH* (2003). Krivični zakon FBiH, Sarajevo: 55.
45. *Službene novine FBiH* (2009). Zakon o fiskalnim sistemima, Sarajevo: Službene novine Federacije BiH, broj: 81/09.
46. *Službene novine FBiH* (2016). Pravilnik o primjeni zakona o porezu na dobit, Sarajevo: Službene novine Federacije BiH, broj: 88/16, 11/17, 96/17, 94/19, 87/20 i 33/22;
47. *Službene novine FBiH* (2016). Pravilnikom o transfernim cijenama, Sarajevo: Službene novine Federacije BiH, broj: 67/16.
48. *Službene novine FBiH* (2016). Zakon o porezu na dobit, Sarajevo: Službene novine Federacije BiH, broj: 15/16 i 15/20;
49. *Službene novine FBiH* (2016). Zakon o privrednim društvima, Sarajevo: Službene novine Federacije BiH, broj: 81/15.
50. *Službene novine FBiH* (2021). Zakon o računovodstvu i reviziji u Federaciji BiH, Sarajevo: Službene novine Federacije BiH, broj: 15/21;
51. *Službene novine FBiH* (2022). Pravilnik o poreznoj rezidentnosti, Sarajevo: Službene novine Federacije BiH, broj: 33/22 i 89/22.
52. *Službene novine FBiH.*, br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017 i 31/2023;
53. Šupuković, V. (2020). Uticaj transfernih cijena na poresku evaziju, *Časopis za ekonomiju i tržišne komunikacije Economy and Market Communication Review*, 227-239;
54. Terzić, S., et al. (2018). *Determinante poreske evazije u Bosni i Hercegovini*, *Economy and Market Communication Review*, 322 -343;
55. Trivun, V. (2019). *Odgovornost privrednih društava*. Sarajevo: Ekonomski fakultet;
56. Tušek, B. i Gabrić, D. (2017). Analiza novčanih pokazatelja kvalitete dobiti u funkciji utvrđivanja računovodstvenih manipulacija u finansijskim izvještajima kotirajućih poduzeća u Federaciji BIH. *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu*;
57. Vuković, A. (2018). "Poreski sistem Bosne i Hercegovine: struktura, izazovi i perspektive." Sarajevo: Ekonomski fakultet Univerziteta u Sarajevu.
58. Zakon o finansijskoj policiji-finansijskoj policiji („*Službene novine Federacije BiH*“, broj: 2/95);
59. Zimbelman, F., et al. (2011). *Forensic Accounting*. 4th edition. 2011.;
60. Žunić Kovačević, N. i Cvenček, M. (2022). *Porezna evazija i porezni nadzor u svjetlu*
61. Žunić, M. (2017). "Poreska kultura i edukacija: ključni faktori za efikasan poreski sistem." Banja Luka: Ekonomski fakultet Univerziteta u Banja Luci.
62. Federalno ministarstvo finansija FBiH. (Dostupno na: <http://www.fmf.gov.ba> (19.09.2024))

63. Savez računovođa, revizora i finansijskih djelatnika FBiH. *Međunarodni revizijski standardi*. Dostupno na: <https://www.srr-fbih.org/medunarodni-revizijski-standardi-0> (19.09.2024)
64. Porezna uprava Federacije Bosne i Hercegovine (PUFBiH). *Godišnji izvještaji o radu i inspekcijskom nadzoru*. Dostupno na: <https://www.pufbih.ba/v1/> (19.09.2024)
65. Ministarstvo finansija Federacije Bosne i Hercegovine. *Izveštaj o inspekcijskom nadzoru i fiskalnoj disciplini*. Dostupno na: <https://www.fmf.gov.ba/> (19.09.2024)
66. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. *Statistički bilten o fiskalnom nadzoru*. Dostupno na: <https://bhas.gov.ba/> (19.09.2024)